

JAARVERSLAG 2019

Samen voor een mooi en duurzaam Overijssel

natuur en milieu overijssel

Voorwoord

Het is begin april 2020 als ik dit voorwoord schrijf en de wereld is dermate veranderd dat een terugblik op 2019 best moeilijk is. De Coronacrisis is in volle hevigheid aanwezig in ons dagelijks leven, tegelijkertijd werken we nog steeds vanuit onze doelstelling aan een mooi en duurzaam Overijssel. We doen dit op een nieuwe manier. Al ons contact verloopt nu digitaal, om daarmee ons aller gezondheid te beschermen. Niet alleen intern zoeken we elkaar digitaal op, maar ook blijven we met al onze belangrijke partners in gesprek, om te zorgen dat onze doelstelling ook na deze crisis nog prominent op de agenda staat. Tenslotte is het belang en de urgentie van thema's als klimaat en biodiversiteit niet minder dan voor deze crisis.

Ondanks deze bizarre tijd is het mooi de resultaten over 2019 na te lezen in dit jaarverslag. We kunnen trots zijn op wat we hebben bereikt. Onze inzet op het "versterken van het maatschappelijk middenveld" of initiatieven "van onderop" is groot geweest het afgelopen jaar. Het is duidelijk dat onze strategie, om vooral via samenwerking met bewoners en bedrijven te werken aan onze doelstelling, aanslaat. Ik las dat we voor wat betreft het ondersteunen van initiatieven in de top 3 staan in vergelijking met de andere provinciale milieufederaties.

In de vorige crisis is de aandacht voor lokale initiatieven enorm gegroeid. Energiecoöperaties zijn op vele plaatsen ontstaan en groene wijkinitiatieven zagen op veel plaatsen het licht. Ik verwacht dat ook deze crisis zal leiden tot nieuwe aandacht voor dergelijke initiatieven, bijvoorbeeld op de thema's voedsel en hergebruik van materialen. Het is mooi te zien dat we afgelopen jaar ook voor deze thema's steeds meer een basis vinden om samen met bewoners en bedrijven een beweging te beginnen.

Maar, we zijn nog lang niet klaar en willen verder op deze ingeslagen weg. Samen op weg naar een klimaatbestendige, circulaire en biodiverse samenleving. Dit willen we doen vanuit verbinding met andere opgaven en samen met alle betrokkenen.

In dit jaarverslag verantwoorden wij onze financiële resultaten. Wij zijn blij dat we ruimte hebben om onze continuïteitsreserve op een verantwoorde wijze te kunnen verhogen gezien de onzekere toekomst. Daarnaast maken we met dit jaarverslag onze maatschappelijke impact transparant.

Graag wil ik iedereen, medewerkers, leden van Raad van Toezicht, vrijwilligers en partners bedanken voor hun bijdragen voor Natuur en Milieu Overijssel in 2019. Ook in de toekomst zie ik uit naar de samenwerking met jullie en anderen.

Matthijs Nijboer

Inhoudsopgave

	Voorwoord	3
1	Natuur en Milieu Overijssel in het kort	6
1.1	De basis van de organisatie	6
1.2	De strategische koers	6
1.3	Al 24 jaar steun van de Postcode Loterij	9
2	Van activiteiten tot impact	10
2.1	Vergelijkingen 2018 en 2019	10
2.1.1	Ureninzet	10
2.1.2	Bereik en impact	11
2.1.3	Communicatiecijfers	12
2.2	Circulaire economie	14
2.3	Duurzame energie	17
2.4	Klimaatadaptatie	20
2.5	Biodiversiteit	23
3	Bestuursverslag	27
3.1	Algemene informatie	27
3.2	Risico's en onzekerheden	28
3.3	Het financieel beleid en de financiële resultaten	29
3.4	Beleid omvang en functie van reserves en fondsen	30
3.5	Juridische structuur	32
3.6	Maatschappelijke impact vergroten en zichtbaar maken	34
3.7	Gedragscodes: 9 principes van Good Governance Code Cultuur	34
3.8	Vooruitblik 2020 en verder	35
4	Raad van Toezicht	36
4.1	Algemeen	36
4.2	Samenstelling Raad	36
4.3	Rooster van aftreden	36
4.4	Functies en nevenfuncties Raad van Toezicht	36
4.5	Auditcommissie	37
4.6	Verslag Raad van Toezicht	37
4.7	Vergaderingen Raad van Toezicht	38

Inhoudsopgave (vervolg)

5	Jaarrekening 2019	41
5.1	Oprichting	41
5.2	Balans per 31 december	42
5.3	Staat van baten en lasten	43
5.4	Kasstroomoverzicht	45
5.5	Grondslagen voor waardering en van resultaatbepaling	46
5.6	Toelichting op de balans per 31 december	47
5.7	Toelichting op de staat van baten en lasten	51
5.8.1	Toelichting lastenverdeling	52
5.8.2	Toelichting lastenverdeling	54
5.9	Werkelijk versus begroot resultaat	57
5.10	Controleverklaring	58
Bijlages		62
Bijlage 1	Begrote exploitatierekening 2019	62
Bijlage 2	Overzicht betalingen 2019 Stichting De Natuur en Milieufederaties	63
Bijlage 3	Personeel	64
Bijlage 4	Aangesloten groepen	65
Bijlage 5	Overzicht van de door ons georganiseerde evenementen	67
Bijlage 6	Rooster van optreden Raad van Toezicht	70

1. Natuur en Milieu Overijssel in het kort

1.1 De basis van de organisatie

Natuur en Milieu Overijssel, gevestigd te Zwolle, is op 28 september 1973 opgericht. In 1981 werd het Steunpunt Natuur en Milieu Educatie opgericht. Natuur en Milieu Overijssel is vanaf dat moment provinciale milieufederatie en consulentenschap voor natuur en milieueducatie in één. Natuur en Milieu Overijssel is een stichting volgens het Raad van Toezicht model. De statuten zijn in 2018 opnieuw bekeken en waar nodig aangepast. Bij het Notarieel in Zwolle zijn de nieuwe statuten opgemaakt en ondertekend op drie juli 2018. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel Oost Nederland onder nummer 41022006.

Doelstelling en missie

De doelstelling van Natuur en Milieu Overijssel is volgens de statuten “bevordering van het behoud, herstel en ontwikkeling van natuur, landschap en milieu, alles in de meest ruime zin, in het bijzonder in de provincie Overijssel”. Die doelstelling kwam 47 jaar geleden voort uit bezorgdheid en een toekomstdroom. Beide zijn nog steeds actueel en hebben in de loop der jaren aan kracht gewonnen. Gelukkig zijn de afgelopen jaren goede vorderingen gemaakt op het vlak van overheidsbeleid en wetgeving, maatschappelijk bewustzijn en betrokkenheid van het bedrijfsleven bij een duurzame toekomst. Onze 47 jaar oude doelstelling hebben we in ons Beleidsplan 2017-2019 vertaald in de volgende, eigentijdse missie:

Samen met overheden, bedrijven en inwoners werkt Natuur en Milieu Overijssel aan een mooi en duurzaam Overijssel. Een provincie waar we duurzaam wonen en werken, zodat inwoners van Overijssel nu en later kunnen genieten van een gezonde en groene leefomgeving.

1.2 De strategische koers

Natuur en Milieu Overijssel heeft haar strategische koers vastgelegd in het *Beleidsplan Natuur en Milieu Overijssel 2017-2019*. In het beleidsplan beschrijven we onze visie, schetsen we “onze omgeving” en SWOT-analyse en staan onze inhoudelijke doelstellingen, programma’s en actieplan.

De centrale elementen van onze strategische koers staan beknopt weergegeven op onze website www.natuurenmilieuoverijssel.nl en hieronder.

Drie pijlers

De kernkwaliteit van onze organisatie is het aanjagen, faciliteren en verbinden van mensen en organisaties op de thema’s duurzaamheid, natuur en landschap. Het betekent dat in al onze projecten, activiteiten en campagnes de volgende drie pijlers centraal staan:

- Een vitale leefomgeving voor mens, flora en fauna. Daarvoor is het nodig om de biodiversiteit te versterken, zorgvuldig om te gaan met natuurlijke hulpbronnen en te werken aan gezonde, klimaatbestendige steden. Ook de belevingswaarde die natuur en landschap voor mensen heeft is van essentieel belang.

- Een circulaire economie. Dit is een economie die niet langer materialen wint, gebruikt en afdankt, maar de overstap maakt van afval naar grondstof. Producten worden ontworpen en gefabriceerd vanuit de gedachte dat ieder product wordt hergebruikt of gerecycled. Verbranding en vervuiling vinden niet meer plaats en afval bestaat niet meer. Voor onze energiebehoefte maken we gebruik van hernieuwbare energie.
- De kracht van de samenleving. In onze provincie zijn veel lokale coalities van bewoners die zelfbewust verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen leefomgeving. Wij stimuleren en ondersteunen initiatieven die zich sterk maken voor thema's zoals voedsel, energie, water, grondstoffen en natuur.

Acht programma's

Natuur en Milieu Overijssel werkt aan acht thematische programma's, te weten: Landelijk gebied, Water & ondergrond, Voedsel & gezondheid, Circulaire economie, Stedelijk gebied & mobiliteit, Energie, Bewustwording & educatie en Netwerkondersteuning. In al deze programma's maken we gebruik van de volgende methodieken:

- Ondersteunen, stimuleren en participeren in gebundelde maatschappelijke initiatieven.
- Verbinden van lokale initiatieven, koplopers, maatschappelijke organisaties en overheden.
- Constructieve en proactieve gesprekspartner van overheden en bedrijven, waarbij wij de kwaliteit van natuur, milieu en landschap voor het voetlicht brengen.
- Bevorderen van bewustwording en educatie op duurzaamheid, natuur en landschap.

Omdat wij met onze stichting als erkende goede doelen instelling zijn aangesloten bij het CBF hebben wij van daaruit te maken met een iets andere indeling naar besteding van middelen van waaruit het Erkenningsrapport wordt opgesteld. Daarbij sluiten wij aan bij de door het CBF gehanteerde doelen voorlichting & bewustwording (bij ons bevorderen van bewustwording en educatie), lobby & belangenbehartiging (bij ons verbinding en vertegenwoordiging), innovatie (initieren) en de categorie overig (ondersteuning en realisatie).

Een goed fundament

Om als goede doelen organisatie invulling te kunnen geven aan onze missie, zorgen we er voor dat de volgende zaken goed voor elkaar zijn:

- **Financieel solide.**
Onze financiën zijn goed op orde, maar dit vraagt wel continue aandacht. In onze strategie zetten we in op meerjarige financieringsbronnen en een grote diversiteit aan financiers. Deze aanpak maakt ons minder kwetsbaar en draagt bij aan een grotere maatschappelijke impact.
- **Een flexibele en enthousiaste netwerkorganisatie.**
Natuur en Milieu Overijssel ontwikkelt zich steeds meer naar een open netwerk- en projectorganisatie, waarin we samen met anderen onze doelstellingen realiseren. Hiervoor is het belangrijk dat onze organisatie en doelstellingen goed zichtbaar zijn en bekendheid krijgen onder relevante partners in Overijssel. De maatschappelijke meerwaarde is substantieel en zichtbaar. In ons jaarverslag werken we steeds meer toe naar het transparanter maken van onze maatschappelijke impact. Bovendien brengen we jaarlijkse onze ambities voor maatschappelijk impact in beeld.

- **Sterke binding met de achterban.**

De positie van Natuur en Milieu Overijssel wordt in belangrijke mate bepaald door de mate waarin wij vertegenwoordigend en bindend zijn naar onze achterban. Aan de ene kant moeten we bestaande (vooral groene) groepen sterker aan ons binden, tegelijkertijd is vernieuwing (vooral duurzaamheid en energie) van onze achterban vereist. Dit betekent dat wij voor onze achterban een toegevoegde waarde moeten hebben, en ook dat onze achterban zich (meer) moet herkennen in wat we doen. In 2018 zijn we gestart met een gericht programma om deze band te versterken. In hoofdstuk 2 vinden we deze extra inspanning terug in de inspanning op de kracht van de samenleving.

1.3. Al 24 jaar steun van de Postcode Loterij

Op de foto (v.l.n.r.):
Sonja Sars (Netwerksecretaris
Natuur en Milieufederaties),
Postcode Loterij ambassadeur
Winston Gerschtanowitz en
Gaston Starreveld, Annie van de
Pas (Netwerkdirecteur Natuur en
Milieufederaties) en Postcode
Loterij ambassadeur Martijn Krabbe

Foto: Roy Beusker

Tijdens het jaarlijkse Goed Geld Gala maakt de Nationale Postcode Loterij bekend welke bedragen zij doneren aan goede doelen. Dankzij de deelnemers van de Postcode Loterij gaat er in 2020 ruim 376 miljoen euro naar 123 goede doelen die zich inzetten voor mens en natuur. De Natuur en Milieufederaties horen al sinds 1996 bij de goede doelen die op een bijdrage mogen rekenen. De Natuur en Milieufederaties ontvangen dit jaar opnieuw een vaste bijdrage van 2,25 miljoen euro van de Postcode Loterij: een aanzienlijk bedrag waar wij ontzettend blij mee zijn.

10 miljoen bomen

In het najaar van 2019 vielen we ook nog eens extra in de prijzen, toen bekend werd gemaakt dat Plan Boom mede dankzij de Postcode Loterij van start kon gaan. Met een extra schenking van 2,25 miljoen euro gaan we de komende vier jaar in heel Nederland 10 miljoen bomen planten. “Plan Boom geeft iedereen de kans om direct iets bij te dragen voor het klimaat door mee te doen aan het planten van deze bomen. Daarom ben ik er zo trots op dat we dit plan, samen met een brede coalitie van partners, dankzij de bijdrage van de Postcode Loterij nu kunnen gaan realiseren”, licht een enthousiaste Netwerkdirecteur Annie van de Pas toe.

De Natuur en Milieufederaties zijn de Postcode Loterij en alle deelnemers enorm dankbaar voor hun bijdrage. Met hun steun kunnen we ons blijven inzetten voor mooie en duurzame provincies.

2. Van activiteiten tot impact

Ook in 2019 hebben we ons samen met bewoners, vrijwilligersorganisaties, overheden, bedrijven en onderwijs onverminderd ingezet voor een mooi en duurzaam Overijssel. Om onze impact te bepalen gebruiken wij de door de Natuur en Milieufederaties ontwikkelde vragenlijst. Deze vragenlijst is gebaseerd op de Theory of Change zoals hieronder weergegeven.

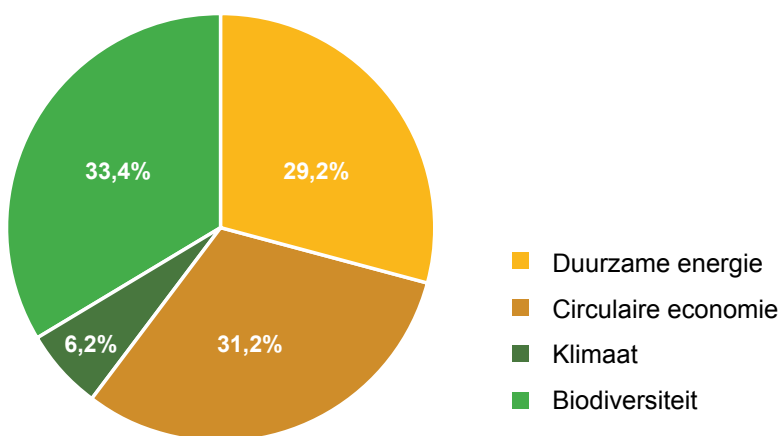
Onze impact hebben we geformuleerd in termen van Sustainable Development Goals (SDG's). Deze SDG's of in goed Nederlands Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen zijn in 2015 door de Verenigde Naties vastgesteld als de nieuwe mondiale duurzame ontwikkelingsagenda voor 2030. Natuur en Milieu Overijssel richt zich in haar werkzaamheden op de volgende inhoudelijke Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen: **Duurzame energie** (inhoudsdoel 7), **Circulaire economie** (inhoudsdoel 12), **Klimaat** (inhoudsdoel 13) en **Biodiversiteit** (inhoudsdoel 15). In dit hoofdstuk beschrijven we voor elk van deze doelen onze activiteiten, output en effecten en vergelijken deze met vorig jaar.

2.1 Vergelijkingen 2018 en 2019

2.1.1. Ureninzet

Uit onderstaande taartdiagram (figuur 1) blijkt dat we 33,4% van onze ureninzet besteden aan biodiversiteit. Op de voet gevolgd door circulaire economie en duurzame energie. Klimaatadaptatie maakt nog maar een klein deel uit van onze totale ureninzet. Deze verdeling over de 4 SDG doelen lijkt sterk op die van 2018 (figuur 2). De ureninzet op onze 3 belangrijkste doelen liggen in 2019 wel dicht bij elkaar dan in 2018. Vorig jaar was onze inzet op biodiversiteit opvallend hoger dan die voor circulaire economie en duurzame energie.

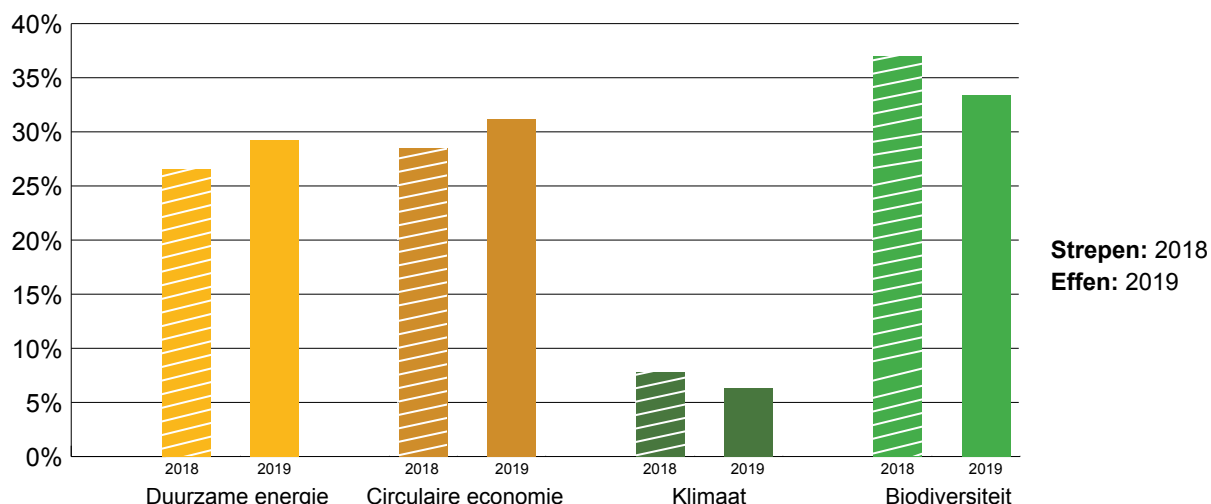
Verdeling ureninzet voor 4 SDG doelen

Figuur 1: Taartdiagram van onze ureninzet voor 4 SDG doelen in 2019

Vergelijking content goals 2018 - 2019

Figuur 2: Staafdiagram van ureninzet voor 4 SGD doelen in 2018 en 2019

2.1.2 Bereik en impact

In *figuur 3* hebben we ons bereik en impact voor alle 4 duurzame ontwikkelingsdoelen samen in cijfers uitgedrukt en vergeleken met 2018. Daaruit blijkt dat het aantal aangesloten groepen met 4 is toegenomen. Het aantal georganiseerde acties, kennisbijeenkomsten, symposia en workshops is ongeveer gelijk. Alhoewel het aantal deelnemers iets lager is, gaat het toch nog steeds om een indrukwekkend aantal van bijna 10.000. Groot bereik hadden onder andere educatieve acties als de Boomfeestdag, Adviseurs van de Toekomstprogramma's voor het voortgezet onderwijs, Expedities wildernis/uiterswaard voor basisscholen en de Bloembollenactie voor Zwolse scholen. Daarnaast veel belangstelling voor ons Kennisfestival Lokale Energie Overijssel en verschillende Groene Loper activiteiten in Zwolle zoals bloemenlint, Groene acties NLDoe en Groene Burendag. Het aantal bezoekers aan onze websites is toegenomen, dat geldt voor alle 3 de websites (*NMO, NME en Groenbezig*). Dit is mogelijk te verklaren uit het meer succesvol doorlinken van onze nieuwsbrief en sociale media berichten naar onze website. In 2019 waren we behoorlijk effectief in het genereren van media aandacht, zowel op RTV Oost als met artikelen in Tubantia en de Stentor. Zie voor meer informatie de communicatiecijfers bij 2.1.3.

In 2019 hebben we sterk bijgedragen aan het versterken van ons netwerk van maatschappelijke organisaties die zich lokaal dan wel regionaal inzetten voor biodiversiteit, circulaire economie, klimaatadaptatie en duurzame energie. Het netwerk groeit en daarmee ook de omvang waarin we deze initiatieven adviseren en ondersteunen. We hebben veel adviezen gegeven over groene schoolpleinen, voedselbossen en aan organisaties actief betrokken bij Jong Leren Eten-Adviseurs van de Toekomst en aan initiatiefnemers van de Groene Loper Zwolle. Ook worden we regelmatig benaderd door burgers met vragen over bijvoorbeeld ruimtelijke ordening, bijen en subsidiemogelijkheden voor Groene Loper Zwolle acties. Het aantal nieuwe initiatieven dat we hielpen opstarten is bijna 3 keer zo groot dan in 2018. Het blijkt dat we hierbij vooral op circulaire economie meer resultaten boeken, bijvoorbeeld met ons project Harde kunststoffen Deze Oost en Jong Leren Eten-Adviseurs van de Toekomst. Ook op biodiversiteit ontstonden veel nieuwe initiatieven met behulp van de Bijenbeweging Overijssel en Groene Loper Zwolle. We namen in 2019 deel aan 84 verschillende multistakeholdernetwerken, iets minder dan vorig jaar. Het aantal netwerken waarin wij het voortouw namen is gelijk gebleven.

Bereik	2018	2019
Aantal aangesloten groepen	74	78
Aantal georganiseerde activiteiten	176	181
Aantal deelnemers aan georganiseerde activiteiten	11.350	9.672
Online bereik 3 websites: aantal bezoekers	40.571	46.534
In de media	220 (<i>excl. digitaal</i>)	309
Versterken maatschappelijk middenveld		
Adviezen aan lokale en regionale organisaties	384 (<i>inclusief burgers</i>)	1240
Adviezen aan burgers	Zie hierboven	258
Aantal netwerken waarvan wij de aanjager zijn	41	41
Aantal netwerken waarin we participeren	117	84
Aantal nieuwe lokale initiatieven helpen opstarten	104	295
Verduurzamen bedrijven		
Aantal bedrijven ondersteund bij verduurzaming bedrijfsprocessen	1	8
Aantal koploperbedrijven waar mee samengewerkt	9	15
Aantal bedrijven toegang gekregen tot multistakeholdernetwerken	75	475
Verduurzaming overheid		
Aantal beleidsontwikkeltrajecten waaraan we hebben bijgedragen	37	66
Hoe vaak advies overgenomen	11	33
Aantal concrete plannen voor beleidsuitvoering	42	19

Figuur 3: Tabel met bereik en impactcijfers in 2018 en 2019

In 2019 hebben we over de gehele linie met meer bedrijven kunnen samenwerken aan een circulaire economie. En ook waren we bij meer beleidsontwikkelingstrajecten van gemeenten en provincie betrokken, zoals vanuit Samen Werkt Beter en Ruimtelijke ordening & omgevingswet. In de helft van de gevallen is ons advies grotendeels overgenomen, zoals bijvoorbeeld onze adviezen voor gebiedsontwikkelingen Engbertsdijkswen, ontwikkelingen Ruimte voor de Vecht, Kwartiermakers Circulaire Economie en adviezen ten behoeve van Lokale Energie Initiatieven.

2.1.3 Communicatiecijfers

Naast de offline-activiteiten en berichten in de media onderhouden we ook contact met onze omgeving en netwerk via diverse websites, nieuwsbrieven en sociale media. In *figuur 4* vergelijken we de resultaten van dit jaar met 2018. Daaruit zien we een substantiële toename bij alle kanalen, met uitzondering van de kleinere thematische Facebookpagina's, ons YouTubekanaal en volgers op Twitter. In 2019 hebben behoorlijke media aandacht gegenereerd. We werden regelmatig door RTV Oost, Stentor en Tubantia gevraagd voor thema's als voedselbossen, lokale energie initiatieven en natuurinclusief bouwen.

Middel	2018	2019
Bezoekers website NMO	31.040	34.559
Bezoekers website NME	1.359	5.807
Bezoekers website Groenbezig	5.345	6.168
Volgers Facebook NMO	977	1.206
Volgers Facebook NME	156	290
Volgers Facebook Energietuin Noordmanshoek	-	44
Volgers Facebook Groene schoolpleinen	-	96
Volgers Facebook Bijenbeweging	214	248
Volgers Facebook Groenbezig	-	55
Volgers Facebook Groene Loper Zwolle	-	766
Volgers LinkedIn NMO	288	460
Abonnees Youtube NMO	29	32
Abonnees nieuwsbrief NMO	1822	2015
Abonnees nieuwsbrief NME	531	373
Abonnees nieuwsbrief Lokale energie	-	461
Volgers Twitter NMO	1.675	1.736
Volgers Twitter NME	147	186
Berichten in de pers	220 (excl. digitaal)	309

Figuur 4: Tabel met resultaten communicatieinspanningen in 2018 en 2019

2.2 Circulaire economie

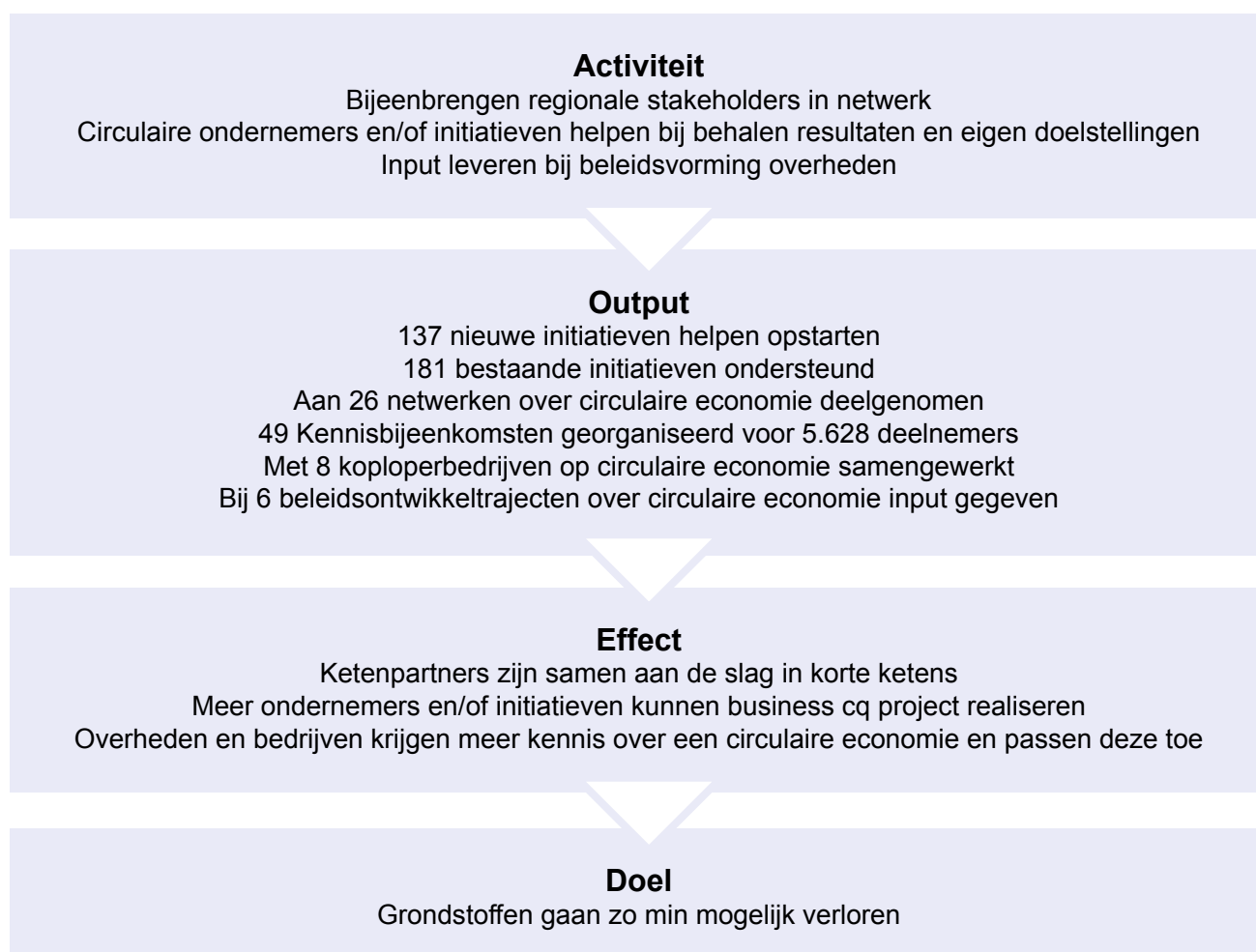
Zoals te zien is in figuur 1 besteden we bijna een derde van onze tijd aan deze SDG. Een circulaire economie is een economie zonder afval. Wij zetten ons in voor een samenleving waarin het behoud van de waarde van grondstoffen en materialen centraal staat. Nederland heeft de ambitie om in 2050 100% circulair te zijn. Natuur en Milieu Overijssel draagt hieraan bij door te focussen op de schakel tussen consument en producent en te kijken hoe we bestaande lokale initiatieven kunnen verbinden en vergroten. Ook bieden we, samen met onze partners, handelingsperspectief voor inwoners, zodat ze als gebruiker hun rol kunnen spelen in een circulaire samenleving waarin reparatie en hergebruik de norm is. Onze aandacht gaat daarbij ook uit naar de thema's voedselbossen, voedsel, bedrijventerreinen en zwerfafval.

Stimuleren en ondersteunen van (nieuwe) initiatieven

In 2019 hebben wij meer dan 300 verschillende initiatieven op het gebied van circulaire economie ondersteund en helpen opstarten. Voorbeelden daarvan zijn WaardeRing, Harde kunststoffen Dieze-Oost, Servicepunt Circulair, Meet & Eat, voedselbosinitiatieven, het verduurzamen van bedrijventerreinen en Circulair Huishouden. **WaardeRing** is een circulair ambachtsnetwerk met Kringloop Zwolle als centrale spil. Samen met bedrijven, maatschappelijke organisaties en onderwijsinstellingen hebben we nieuwe toepassingen gevonden voor de reststromen van het kringloopbedrijf. Zo maakt het bedrijf Binthout van gedemonteerde lattenbodems plafondpanelen voor Hogeschool Windesheim. Met het **project Harde kunststoffen Dieze Oost** onderzoeken we samen met ROVA, Polymer Siencepark, gemeente Zwolle en het wijkopbouwwerk de mogelijkheden om bewoners en wijkondernemers in de wijk Dieze-Oost te betrekken bij de circulaire inzameling en toepassing van harde kunststoffen. De inzet is dat het project, naast bewustwording, een bijdrage levert aan de sociaal-economische ontwikkeling van de wijk.

Als Natuur- en Milieufederaties hebben we samen het **Servicepunt Circulair** opgezet. Hierop vinden inwoners en ondernemers informatie en tips hoe je zelf kunt bijdragen aan een circulaire economie. Onderdeel van het servicepunt is een etalage van circulaire producten en diensten die te koop zijn in Nederland. Op deze wijze zorgen we er voor dat ook Overijsselse initiatieven en ondernemers op de kaart worden gezet, zoals Goede Buren Olst, Brans oesterzwammenkwekerij, Eerlijk Vakwerk uit Vasse en Bedzzzy. Met onze **Meet & Eat** deelden bijna 100 consumenten en 4 ondernemers/initiatiefnemers

uit de voedingsbranche kennis en ervaring om ons voedselsysteem verdergaand te verduurzamen. Het thema dit jaar was de keuzemotieven van consumenten. Met ons project **Voedselbossen** hebben we samen met Stichting Voedselbosbouw Nederland een stevige boost kunnen geven aan de voedselbosbeweging in Overijssel. Er zijn nu ongeveer 50 initiatieven bekend. Daarvan hebben we er 20 ondersteund en 15 nieuwe helpen opstarten. In 2019 zijn we 3 pilots “**verduurzaming bedrijventerreinen**” gestart, samen met VNO-NCW Midden en MKB Midden. Het gaat om de volgende bedrijventerreinen in respectievelijk Enschede, Kampen en Hengelo: Marssteden, Rijksweg50 en Westermaat Hengelo. Voor elk bedrijventerrein is een uitvoeringsagenda en ambitiekaart gemaakt, die wordt gedragen door de ondernemers op bedrijvenparken. Tijdens de bijeenkomst **Circulair Huishouden** kregen 4 inspirerende circulaire initiatiefnemers het podium en zinvolle feedback van de bezoekers.

Beleidsontwikkeling en beleidsuitvoering

Wij hebben als partner van provincie Overijssel meegedacht over hoe inwoners, bedrijven, overheden en kennisinstellingen een rol kunnen spelen in zogenaamde Regionale Transitie Agenda's (RTA's). Wij zijn daarbij lid van het coördinatieteam Kunststoffen en hebben input geleverd op de thema's Biomassa, Voedsel en Textiel. We hebben de gemeente Enschede geadviseerd over de aanpak van zwerfafval. Dit op basis van een onderzoek en een interactieve bijeenkomst die we uitvoerden samen met betrokken bewoners, wijkbeheerders en maatschappelijke organisaties uit 3 wijken. Voor de implementatie van het advies ligt er een vervolgaanpak bij de gemeente Enschede.

Multistakeholdernetwerk

Natuur en Milieu Overijssel werkt in 9 verschillende netwerken samen met een grote diversiteit aan stakeholders, om nieuwe circulaire initiatieven te ontwikkelen, te stimuleren en te ondersteunen. Zoals Circles, platform voor circulaire economie in Oost Nederland, WaardeRing, een initiatief met gemeente Zwolle, kringloopbedrijven, scholen en verschillende ondernemers en de Taskforce duurzaamheid BEON (biomassa). Daarnaast participeren we in het netwerk Voedselbossen en het netwerk JongLerenEten. In eerstgenoemde werken we nauw samen met Werkplaats Voedselbossen Oost Nederland, de Stichting Voedselbosbouw Nederland, de Gelderse Milieufederatie, Eelerwoude en het programma Agro&Food van Provincie Overijssel. Samen zorgen we voor scholing, ondersteuning en inspiratie aan voedselbosinitiatieven. Het JongLerenEten netwerk is een samenwerking van GGD IJsselland, Ministerie van LNV en VWS, LTO Noord en Provincie Overijssel.

Educatie

Vanuit ons netwerk Voedselbossen hebben we 1 orientatiecursus en 1 ontwerpcursus georganiseerd voor respectievelijk 30 en 20 deelnemers. Tijdens de orientatiecursus ontdekken mensen wat de meerwaarde is van een voedselbos en wat er nodig is om een voedselbos aan te leggen. De ontwerpcursus is een intensieve training van 8 dagen waarin je leert hoe je een voedselbos ontwerpt, ontwikkelt en beheert. In het schooljaar 2018-2019 organiseerden we het schoolprogramma Adviseurs van de Toekomst, thema Milieu & Gezondheid. Hierin werden 5 scholen voor voortgezet onderwijs door de provincie Overijssel uitgedaagd om een gezonde woonwijk te ontwerpen. Voor het schooljaar 2019-2020 zijn we bovendien begongen met de voorbereidingen van Adviseurs van de Toekomst-Jong Leren Eten. Dit blijkt een onderwerp dat zowel bij de scholen als netwerkpartners op veel enthousiasme kan rekenen. In totaal zijn 12 partners en 19 klassen in Almelo, Wierden en Enschede betrokken. De opdracht luidt: "Zet een voorlichtingscampagne op voor de wijk rond je school om duurzaam voedsel te promoten". In 2020 horen we de adviezen tijdens opnieuw een spetterend eindevenement.

2.3 Duurzame energie

Jelle Hilarius van Wattage wint de Energy Pitch 2019

We werken aan een samenleving die zo weinig mogelijk en in ieder geval duurzame energie gebruikt. Om dit te bereiken ondersteunen we initiatieven van bewoners en bedrijven die duurzame energie willen opwekken of energie willen besparen. We creëren draagvlak voor een duurzame energievoorziening en stimuleren overheden en bedrijven om te werken aan energieneutraliteit. Energiebesparing en duurzame energie uit wind, zon en biomassa (altijd lokaal geproduceerd) zijn belangrijke thema's bij Natuur en Milieu Overijssel. Het doel van deze projecten is het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen. In 2019 ging daarbij de meeste aandacht uit naar het ontwikkelen, ondersteunen en versterken van de realisatiekracht van energie-netwerken.

Ondersteunen van lokale energie-initiatieven

Het aantal lokale energie-initiatieven groeit snel in Overijssel. In 2019 stond de teller al op 101! Daarvan hebben er 40 al projecten gerealiseerd, 33 zijn bezig met de ontwikkeling van projecten en de rest verkeert in de idee of opstartfase. Natuur en Milieu Overijssel ondersteunt deze lokale energie-initiatieven om hun realisatiekracht te vergroten. We werken daarbij samen met initiatievenmakelaars en ervaringsdeskundigen. Om een goed overzicht te krijgen van de projecten waaraan de Overijsselse initiatieven werken en wat er nodig is om hun realisatiekracht te vergroten hebben we contact gezocht met alle initiatieven. Dit resulteerde in het rapport *Stand van zaken Lokale Energie-initiatieven Overijssel*.

In 2019 hebben we ook 17 nieuwe initiatieven helpen opstarten. Bijvoorbeeld Energie coöperatie Haaksbergen en Energiek Zwartewaterland. Om initiatieven te ondersteunen organiseerden we 35 kennisbijeenkomsten voor in totaal 1.700 deelnemers. Zo organiseerden we energiecafe's, workshops en het kennisfestival Lokale Energie Overijssel. Voor lokale energie-initiatieven organiseerden we de Energy Pitch; een verkiezing om nieuwe innovatieve energie-initiatieven in het zonnetje te zetten. Jelle Hilarius van Wattage won deze prijs met het door hem ontwikkelde zonnetapijt dat kan worden uitgerold op kunstgrasvelden als daar niet op wordt gespeeld. Met geld van de Nationale Postcode Loterij zijn we een pilot Energietuinen gestart in co-creatie met bewoners, gemeente Olst-Wijhe, Stichting De Noordmanshoek en energiecoöperatie Goed Veur Mekare. In de energietuin wordt duurzame energie gecombineerd met natuur en recreatie. Tot slot, zijn we betrokken bij het Project Berkum Energieneutraal; een pilotproject om met bewoners en verschillende partners de wijk aardgasvrij en uiteindelijk energieneutraal te maken.

Activiteit
Energie-initiatieven helpen opstarten
Bestaande initiatieven ondersteund
Adviezen geven aan lokale initiatieven Kennisbijeenkomsten organiseren
Input geven op beleid overheden

Output
17 initiatieven helpen opstarten
101 lokale initiatieven ondersteund
103 adviezen gegeven aan lokale en regionale organisaties
35 kennis-bijeenkomsten georganiseerd voor 1700 deelnemers
Bij 37 beleidsontwikkeltrajecten input gegeven
in 17 stakeholdernetwerken actief

Effect
Initiatieven hebben meer continuïteit
Kennis bij initiatieven en overheden is toegenomen

Doel
Initiatieven kunnen duurzame energieprojecten realiseren
Overheden initiëren zelf een duurzaam energiebeleid

Beleidsontwikkeling en beleidsuitvoering

Wij hebben gemeenten geholpen bij het op gang brengen van bewonersparticipatie: we adviseerden hen hoe ze bewonersparticipatie mee kunnen nemen in hun energie- en duurzaamheidsbeleid en ondersteunden hen waar gewenst bij de uitvoering daarvan o.a. met zogenaamde Energiebroedplaatsen. We waren daarbij actief voor 9 gemeenten, te weten: gemeente Kampen, Ommen, Haaksbergen, Raalte, Zwartewaterland, Tubbergen, Losser, Oldenzaal en Dinkelland.

Ook hebben we vijf masterclasses georganiseerd, waar 80 raadsleden en experts recente ontwikkelingen bespraken rondom de energietransitie. Daarnaast hebben we lokale energie coöperaties geholpen een actieve rol te vervullen in de ontwikkeling van de Regionale Energiestrategie Twente en Regionale Energiestrategie West Overijssel.

Multistakeholder netwerken

We maken deel uit van 17 verschillende multistakeholdernetwerken. De belangrijkste zijn: de Alliantie Nieuwe Energie Overijssel (NEO), Regionale Energiestrategie (RES) West Overijssel en RES Twente. Binnen NEO werken we met een groot aantal partijen samen aan de provinciale opgave "Overijssel energieneutraal in 2050". Het gaat om de volgende partners: provincie Overijssel, VNO-NCW Midden, MKB Nederland-Midden, de Overijsselse gemeenten (vertegenwoordigt door Zwolle en Hengelo), Woningcorporaties Salland Wonen en Webions (als vertegenwoordiger van alle woningbouwcorporaties), waterschappen Vechtstromen en Drents Overijsselse Delta, Enexis en BEON.

Educatie

In 2019 hebben we met basisscholen uit Dalfsen, Zwolle, Steenwijkerland en Hof van Twente een E-Battle georganiseerd. De leerlingen van 4 scholen werden hierin uitgedaagd een energiecampagne te bedenken om op school en of in hun wijk/dorp energie te besparen. Voor de gemeente Hof van Twente, Almelo, Hengelo, Enschede, Wierden en Steenwijkerland organiseerden we het educatieproject Adviseurs van de Toekomst Nieuwe Energie Overijssel. Hierin werden de leerlingen van 14 scholen voor voortgezet onderwijs om advies gevraagd om een actieplan te maken om het energieverbruik bij bedrijven te verlagen en te verduurzamen. Met beide evenementen bereikten we ongeveer 430 leerlingen met het thema duurzame energie.

2.4 Klimaatadaptatie

Uit *figuur 1* blijkt dat ongeveer 6% van onze uren ingezet worden voor klimaatadaptatie. Het is daarmee een relatief klein themagebied voor Natuur en Milieu Overijssel. Met onze projecten op klimaatadaptatie werken we in de eerste plaats met belangrijke stakeholders aan lange termijnstrategieën om onszelf en de natuur om ons heen tegen klimaatverandering te beschermen. Dat wil zeggen beschermen tegen lange periodes van droogte, hogere temperaturen en extremen regenval. We focussen daarbij vooral op het verbeteren van goed watermanagement en vergroening van stad en buitengebied. In de tweede plaats stimuleren en ondersteunen we kleinschalige, lokale bewonersinitiatieven als regenwaterambassadeurs en ambassadeurs klimaatbuffers. En tot slot organiseren we diverse educatieve activiteiten voor basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Hierdoor maken we kinderen/jongeren bewust van klimaatverandering, de effecten die dit heeft op ons leven/onze leefomgeving en wat we kunnen doen om ons tijdig aan te passen aan deze nieuwe situatie

Stimuleren en ondersteunen van (nieuwe) initiatieven

Bewoners kunnen een belangrijke rol spelen in het klimaatbestendig (her)inrichten van hun eigen leefomgeving. Zo zijn er met name in Deventer bewonersinitiatieven (onder de noemer klimaatambassadeurs), die zelf maatregelen nemen om regenwater af te koppelen en te infiltreren. Naast het tegengaan van wateroverlast zorgt deze vergroening ook voor een aantrekkelijke leefomgeving voor mensen, flora en fauna. Samen met gemeente Deventer, Tauw en Waterschap Drents Overijsselse Delta (DOD) ondersteunen en adviseren wij dit netwerk van regenwaterambassadeurs. We helpen daarnaast ook nieuwe klimaatinitiatieven opstarten. Vorig jaar waren dat: Hotel als regenwaterambassadeur en afkoppelacties bij maatschappelijk vastgoed als scholen, speeltuinen en buurthuizen. Verder adviseren we veel individuele, betrokken groene vrijwilligers en vrijwilligersgroepen over bijvoorbeeld de nieuwe ontwikkelingen Ommermars en het spanningsveld recreatie en natuurontwikkeling in het Vechtdal.

Beleidsontwikkeling en uitvoering

Wij adviseren zowel de provincie als de waterschappen Vechtstromen en Waterschap DOD op de thema's Ruimte voor de Vecht, Kader Richtlijn Water en Zoetwater voorziening Oost Nederland. Ook brengen we in onze contacten met gemeenten de mogelijkheden van groene oplossingen voor klimaatadaptatie onder de aandacht.

Activiteit

Klimaatinitiatieven helpen opstarten
Lokale en provinciale organisaties ondersteund en geadviseerd Organiseren kennisbijeenkomsten
Bijeenbrengen en participeren in stakeholdernetwerken
Input leveren op beleid overheden

Output

3 bestaande initiatieven ondersteund
3 nieuwe initiatieven helpen opstarten
Actief in 9 multistakeholdernetwerken, waarvan 5 aanjager
38 Kennisbijeenkomsten georganiseerd voor 850 deelnemers
71 adviezen aan burgers en lokale en regionale organisaties
Bij 5 beleidsontwikkeltrajecten input gegeven

Effect

Bij bewoners (en de jeugd) meer kennis over klimaatverandering
en de maatregelen (ook handelings-perspectief)
Overheden ontwikkelen visie en beleid op klimaatadaptatie

Doel

Meer daadkrachtige initiatieven van organisaties
en bewoners die de bijdragen aan klimaatadaptatie.
Overheden voeren klimaatadaptatiebeleid uit

Multistakeholdernetwerken

Wij maken onderdeel uit van 9 multistakeholdernetwerken; zowel landelijk, provinciaal. Landelijk maken we deel uit van Life IP DeltaNatuur. Een netwerk bestaande uit Rijkswaterstaat, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, waterschappen, gemeenten en natuurorganisaties zoals de Natuurenmilieufederaties. Doel van het netwerk is bescherming van ons unieke deltagebied, rekening houdend met veiligheid en economie. De Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers (CNK) waarin we samenwerken met 7 natuurorganisaties komt voort uit het Life IP programma. Vanuit dit programma zijn we in 2019 begonnen met het werven van ambassadeurs om natuurlijke klimaatbuffers te promoten bij gemeenten, waterschappen en provincies. Dit heeft landelijk 90 ambassadeurs opgeleverd, waarvan 5 voor Overijssel. In 2020 krijgt dit project zijn vervolg met het trainen en begeleiden van de nieuwe ambassadeurs.

Provinciaal zijn we betrokken bij het bestuurlijk overleg Kaderrichtlijn Water en Zoetwater voorziening Oost Nederland (ZON), bestuurlijk overleg met beide waterschappen en het Natuurbeschermingsoverleg met terreinbeheerders en Overijssels Particulier Grondbezit. In verband met de herinrichting van de Vecht trekken we het Groen Platform Vecht. Dit platform bestaat uit vertegenwoordigers van groene aangesloten organisaties uit Zwolle, Dalfsen, Ommen en Hardenberg. Het platform behartigt de belangen van natuurontwikkeling van het Vechtdal. Ook zitten we in het bestuur van Climate Campus, een groot netwerk dat actief is op het gebied van klimaatadaptatie in de regio Zwolle.

Educatie

Op het thema klimaatadaptatie organiseerden wij 6 educatieprojecten voor basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Te weten: Adviseurs van de Toekomst Ruimte voor de Vecht, Expeditie Wildernis Zwartewaterland, Expeditie Uiterwaard IJsseldelta, het scholenprogramma Ruimte voor de Vecht; beleef je omgeving en de Voorleesactie.

Met **Adviseurs van de Toekomst Ruimte voor de Vecht** werken we samen met provincie, WaterschapDOD en Vechtstromen, gemeente Zwolle, gemeente Dalfsen en Rova. In totaal hebben daar 14 klassen aan meegedaan en bereikten we ca. 290 leerlingen. Voor het schooljaar 2019-2020 organiseren we met dezelfde partners opnieuw Adviseurs van de Toekomst, maar dan met 17 klassen. Aan **expeditie Wildernis**, een struinexpeditie in de IJssel-Vechtdelta voor basisscholen in Zwartewaterland, deden 110 leerlingen mee. Met **Expeditie Uiterwaard** namen onze expeditiegidsen in totaal 390 kinderen mee op een struintocht door de uiterwaarden van de IJssel. **De Voorleesactie** die we, samen met provincie Overijssel, elk jaar organiseren op de Dag van de Duurzaamheid was ook in 2019 weer een groot succes. Vele honderden bestuurders, ambtenaren, vrijwilligers, grootouders en ouders lazen voor uit het boek "Sem en Saar geven positieve energie". Het Scholenprogramma Ruimte voor de Vecht is dit jaar geactualiseerd en gedigitaliseerd.

2.5 Biodiversiteit

Na de Groene Burendag in Zwolle waren de straten een stuk groener

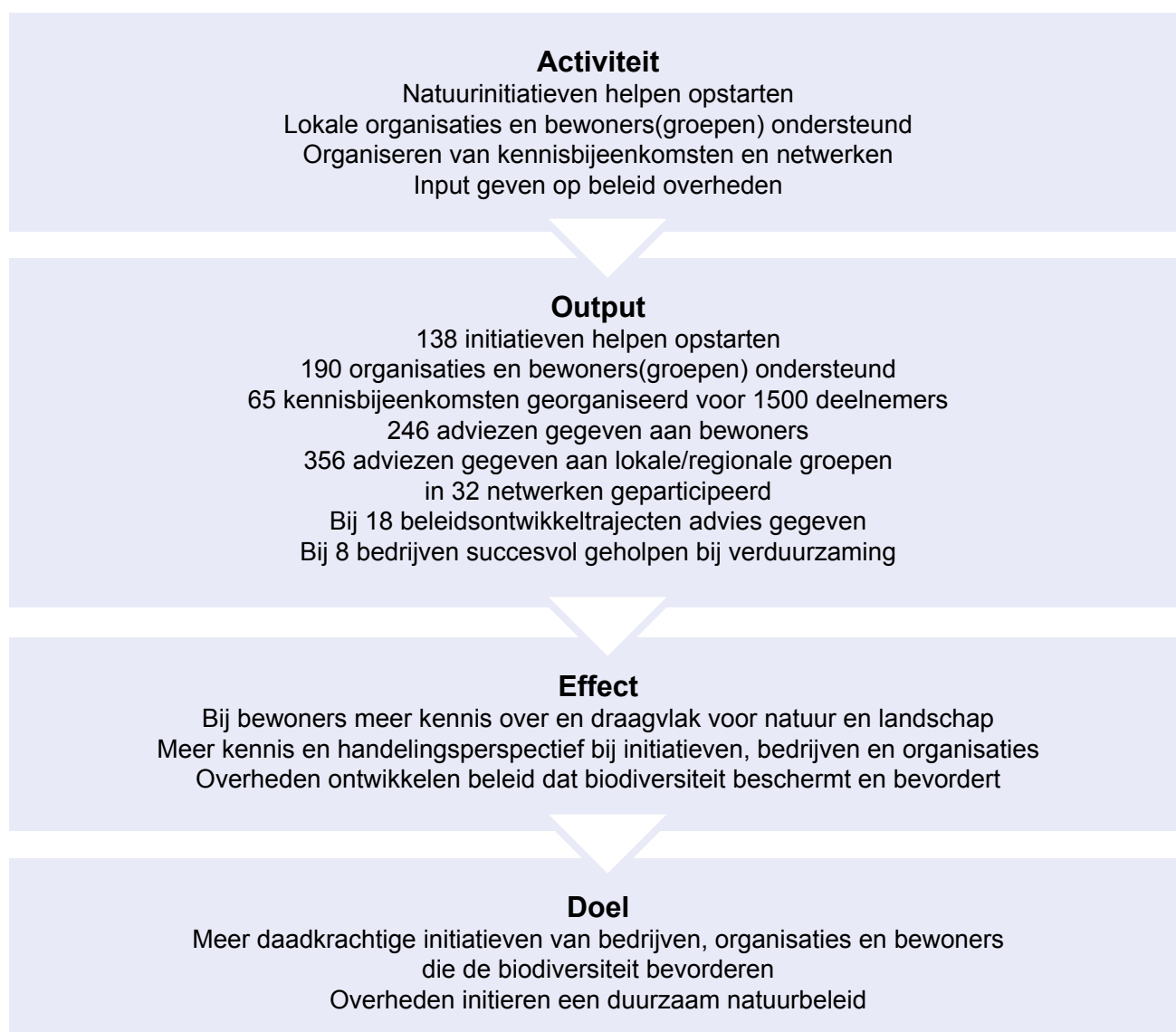
Zoals uit de eerder genoemde [taartdiagram](#) blijkt biodiversiteit voor ons een belangrijk thema. Een groot deel van onze achterban, de groene vrijwilligers(organisaties), zetten zich met heel veel kennis en passie in voor natuur en landschap. Samen met Landschap Overijssel ondersteunen we deze groepen met advies, kennisbijeenkomsten, cursussen en profilering. We vertegenwoordigen hun belangen in belangrijke beleidsprocessen en stimuleren een goede, constructieve relatie met gemeenten. Ook stimuleren en ondersteunen we (ad hoc) bewonersinitiatieven, onderwijsorganisaties, bedrijven en overheden om samen de biodiversiteit van Overijssel te beschermen en te ontwikkelen. Projecten die daar ook aan bijdragen zijn natuurinclusieve landbouw, natuurinclusief bouwen en beleidsbeïnvloeding ruimtelijke ordening. Bij biodiversiteit gaat het ons overigens ook om het beleefbaar maken en houden van groen. Voor ons is het essentieel dat elke Overijsselaar groen kan ervaren. Dit draagt bij aan de gezondheid, sociaal- emotionele ontwikkeling en het welzijn van volwassenen en kinderen. Bovendien zorgt dit, evenals onze educatieve activiteiten, voor meer draagvlak voor natuur.

Ondersteunen van vrijwilligers(groepen) en bewonersinitiatieven

In Overijssel zijn veel, zeer gemotiveerde groene vrijwilligers(groepen) actief en ook steeds meer bewoners (al dan niet in georganiseerd verband) zetten zich lokaal in voor een groene, duurzame en gezonde leefomgeving. Wij adviseerden bijna 250 bewoners en 360 organisaties en organiseerden 65 kennis- en netwerkbijeenkomsten voor ongeveer 1.500 deelnemers. Adviezen gaven we aan lokale groepen en bewoners. Bijvoorbeeld over ruimtelijke ordening, bijvriendelijke acties, subsidies, Groene Loper acties en groene schoolpleinen.

Kennis en netwerkbijeenkomsten organiseerden we voor onder andere vrijwilligers agrarisch natuurbeheer, vrijwilligers natuurinclusief bouwen, de Groenste Straatwedstrijd, Groene Lopers initiatiefnemers, Platform Natuurlijk Tubbergen en het Twents overleg Ruimtelijke ordening. Met de bijeenkomsten **Agrarisch natuurbeheer** zijn 5 enthousiaste adviseurs biodiversiteit geworven. Zij zijn gekoppeld aan 7 wroetvarkenboeren en adviseren hen met succes over biodiversiteitsmaatregelen op het erf. Voor **natuurinclusief bouwen** organiseerden we netwerkbijeenkomsten in Hardenberg, Kampen, Olst-Wijhe en Tubbergen om een pool van enthousiaste en kundige groene vrijwilligers te werven, die projectontwikkelaars kunnen helpen bij het vergroenen van hun bouwprojecten.

Het **Twents overleg Ruimtelijke ordening** heeft vorig jaar op verzoek van lokale groepen een doorstart gemaakt. Aan de orde komen regionale problemen, zoals de Regionale Energie Strategieën, Circulariteit, Mineral Valley, ondergrond en Vliegveld Twente. We maakten samen met 2 aangesloten groepen prachtige **promotiefilmpjes** voor hen en steunden via ons **Fonds Lokaal Aktief** de Overijsselse Vogelaarsdag en een startbijeenkomst Voedselbos Hengelo. Dit fonds wordt mogelijk gemaakt door de Nationale Postcodeloterij. In opdracht van de gemeente Twenterand ondersteunen we samen met Stimuland verschillende belangengroepen bij het creëren van nieuwe **kansen voor recreatie en ondernemerschap in de Engbertsdijkswenen**. Het digitale platform **Groenbezig.nl** is een netwerk van ruim 200 groene initiatiefnemers en groene vrijwilligersgroepen. Het laat de reikwijdte en grote hoeveelheid initiatieven zien en is een platform om verhalen en ervaringen te delen. Ook biedt Groenbezig.nl handige informatie over werving, verzekeringen en subsidies en zo'n 150 cursussen en klussen/vacatures.

Beleidsontwikkeling en beleidsuitvoering

In de gemeente Tubbergen zijn verschillende partijen actief, zoals de Vogelwerkgroep Geesteren, de Vereniging Natuur en bijen Tubbergen, de Wildbeheereenheid en landbouwvereniging LTO Noord-Oost Twente. In 2019 hebben we het gesprek tussen deze groepen, verenigd onder de noemer **Platform Natuurlijk Tubbergen**, en de gemeente Tubbergen gestimuleerd. Hiermee hopen we dat de gemeente in 2020 komt met een breed gedragen gemeentelijk totaalplan biodiversiteit.

Sinds de start van de **Bijenbeweging Overijssel** in 2017 stimuleren we samen met Landschap Overijssel ecologisch bermbeheer bij gemeenten, Waterschappen en terreinbeheerders. Dit heeft bij 12 gemeenten en beide waterschappen geresulteerd in extra stappen naar bijvriendelijke inrichting en beheer.

Ook met het **Doe- en leernetwerk Groene Steden en Dorpen** stimuleerden we gemeenten en waterschappen tot ecologische vergroening van de stedelijke omgeving. In de **coalitie Samen Werkt Beter** werken we samen met provincie Overijssel en 13 andere partijen aan een duurzame ontwikkeling van het landelijk gebied. Dit heeft in 2019 geresulteerd in het project Rijk & Groen, voor meer natuurinclusieve landbouw. Natuur en Milieu Overijssel is bestuurlijk en ambtelijk betrokken bij de **gebiedsprocessen van Natura2000** Engbertsdijkswen en IJsseluitwaarden. Hier weten we de belangen van natuur en natuurorganisaties goed voor het voetlicht te brengen.

Multistakeholdernetwerken

We participeren in 32 multistakeholdernetwerken. Hieronder noemen we een aantal landelijke, provinciale en een paar opvallende lokale netwerken. Samen met 30 andere partijen maken we onderdeel uit van het **Landelijk netwerk Natuurinclusief bouwen van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland** (RVO). Hierin stimuleren we eenvoudige groene voorzieningen aan gebouwen, veranderingen in het bouwproces en de te gebruiken materialen om de biodiversiteit en leefbaarheid in de stad te verbeteren. Ook zijn we met 28 partners betrokken bij het **landelijk netwerk Educatie voor Duurzame ontwikkeling** (CEDO).

In het ondersteunen van groene vrijwilligers werken we onder de noemer **Groenbezig.nl** samen met Landschap Overijssel, Staatsbosbeheer, IVN Overijssel, Stichting IJssellandschap en Groene Loper Overijssel. Bij **Samen Werkt Beter** werken we met 13 andere partijen aan een duurzame ontwikkeling van het landelijk gebied. Centrale thema's zijn: klimaat en energie, natuur, water en biodiversiteit en verduurzaming van landbouw en circulaire economie. In het provinciaal ondersteunen van groene vrijwilligers werken we onder de noemer Groenbezig.nl samen met Landschap Overijssel, Staatsbosbeheer, IVN Overijssel, Stichting IJssellandschap en Groene Loper Overijssel. In het **Netwerk Koplopers Natuur en Gezondheid** zijn Isala ziekenhuis, GGD, IVN Overijssel, huisartsenpraktijken en revalidatiecentra actief. Samen initiëren we projecten waarbij natuur expliciet gebruikt wordt als "vitamine Groen". Belangrijke **lokale netwerken** zijn onder andere: de Groene lopers van Zwolle, Enschede, Hengelo en Oldenzaal-Losser, het Twents RO overleg en de groene groepen Engbertsdijkswen

Educatie

Natuur en Milieu Overijssel is betrokken bij het **vergroenen van schoolpleinen**. Dit is een van de projecten binnen het programma Natuur voor Elkaar, waarbij we samenwerken met provincie Overijssel, Stichting Springzaad en IVN Overijssel. We organiseerden in 2019 7 bijeenkomsten voor scholen en bereikten daarmee 155 geïnteresseerden.

Drie gemeenten hebben de uitdaging aangenomen, om al hun schoolpleinen te vergroenen. Een groen schoolplein is niet alleen een prachtige groene speelruimte voor kinderen, ze moeten ook als educatieve buitenruimte gaan fungeren. Dat wil zeggen dat kinderen er onderhoud- en beheerswerkzaamheden uitvoeren, maar er ook buitenles krijgen over flora en fauna.

Vanuit de Bijenbeweging organiseerden we de **campagne Scholen voor bijen**. Met 35 door ons opgeleide bijengastdocenten en 54 scholen lieten we honderden kinderen kennismaken met de verbazingwekkende wereld van bijen en waarom bescherming van wilde bijen zo belangrijk is. Elk jaar weet de Commissie Boomfeestdag Overijssel weer een groot feest te maken van de **Boomfeestdag**. Overijssel is dan ook een van de meest fanatieke provincies met de boomfeestdag. Maar liefst 5.000 leerlingen deden ook in 2019 weer mee. Ook een groep studenten van Windesheim (de Greenhub) kregen we enthousiast om in hun eigen omgeving bomen te planten.

Tot slot, ondersteunden we de **gemeente Zwolle** bij het opzetten van een goed werkend Natuur en MilieuEducatie-netwerk.

3. Bestuursverslag 2019

3.1 Algemene informatie

Statutaire naam:	Stichting Natuur en Milieu Overijssel
Vestigingsplaats:	Zwolle
Rechtsvorm:	Stichting

Doelstelling

De stichting heeft ten doel de bevordering van behoud, herstel en ontwikkeling van natuur, landschap en milieu, alles in de meest ruime zin, in het bijzonder in de provincie Overijssel. De stichting heeft geen winstoogmerk.

Missie

Samen met overheden, bedrijven en inwoners werkt Natuur en Milieu Overijssel aan een mooi en duurzaam Overijssel. Een provincie waar we duurzaam wonen en werken, zodat inwoners van Overijssel nu en later kunnen genieten van een gezonde en groene leefomgeving.

Visie: drie pijlers

De kernkwaliteit van onze organisatie is het aanjagen, faciliteren en verbinden van mensen en organisaties op de thema's duurzaamheid, natuur en landschap. Het betekent dat in al onze projecten, activiteiten en campagnes de volgende drie pijlers centraal staan:

- **Vitale leefomgeving**

Een vitale leefomgeving voor mens, flora en fauna is nodig om welvaart en welzijn voor de toekomst te borgen. Voor een vitale leefomgeving is het nodig om de biodiversiteit te versterken, zorgvuldig om te gaan met natuurlijke hulpbronnen en te werken aan gezonde, klimaatbestendige steden. Ook de belevingswaarde die natuur en landschap voor mensen heeft is van essentieel belang.

- **Een circulaire economie**

Dit is een economie die niet langer materialen wint, gebruikt en afdankt, maar de overstap maakt van afval naar grondstof. Producten worden ontworpen en gefabriceerd vanuit de gedachte dat ieder product wordt hergebruikt of gerecycled. Verbranding en vervuiling vinden niet meer plaats en afval bestaat niet meer. Voor onze energiebehoefte maken we gebruik van hernieuwbare energie.

- **De kracht van de samenleving**

In onze provincie zijn veel lokale coalities van bewoners, die zelfbewust verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen leefomgeving. Wij stimuleren en ondersteunen initiatieven die zich sterk maken voor thema's als voedsel, energie, water, grondstoffen en natuur.

Acht programma's

Natuur en Milieu Overijssel werkt aan acht thematische programma's, te weten: landelijk gebied, water & ondergrond, voedsel & gezondheid, circulaire economie, stedelijk gebied & mobiliteit, energie, bewustwording & educatie en netwerkondersteuning. In al deze programma's gebruiken we de volgende methodieken:

- Ondersteunen, stimuleren en participeren in gebundelde maatschappelijke initiatieven
- Verbinden van lokale initiatieven, koplopers, maatschappelijke organisaties en overheden
- Constructieve en proactieve gesprekspartner van overheden en bedrijven, waarbij wij de kwaliteit van natuur, milieu en landschap voor het voetlicht brengen
- Bevorderen van bewustwording en educatie op duurzaamheid, natuur en landschap.

3.2 Risico's en onzekerheden

NMO is de enige organisatie die “zonder bijgedachte” gaat voor duurzaamheid in Overijssel. Hierbij staat niet scherpstijperij op de inhoud centraal, maar gaat het om de richting en dit stimuleren bij anderen door hen zelf in beweging te laten komen. Dit maakt dat NMO onafhankelijk wil zijn ten aanzien van beleid van overheden, en daardoor tegelijkertijd dat NMO kwetsbaar is op het gebied van financiering.

Een belangrijk punt is de gunfactor voor NMO bij bijvoorbeeld het toekennen van subsidies of ander maatschappelijk geld. De stichting heeft geen formele status op basis waarvan zij structureel kan rekenen op financiering. NMO heeft echter laten zien in de afgelopen jaren dat zij ondanks deze onzekerheid goed in staat is haar missie goed uit te dragen en haar positie in het maatschappelijk middenveld te behouden. Door dit gegeven ligt er bij de medewerkers een druk om steeds voldoende alert te zijn op kansen en mogelijkheden om (project)subsidies te benutten en draagvlak te laten zijn voor het uitvoeren van de doelstelling. Belangrijk hierbij is dat de stichting voldoende duidelijk kan maken wat haar impact is en daarmee het belang van haar bestaan onderbouwen.

Om bovengenoemde risico's te verminderen doet de stichting er alles aan om in haar uitingen blij te geven van de meerwaarde die een stichting zonder bijgedachte heeft, en waarin zij belangenverstrengeling zoveel mogelijk vermijdt. Tegelijkertijd probeert zij met een gezond financieel beleid en regelmatige verslaglegging en verantwoording risico's tijdig in beeld te krijgen en waar nodig extra inspanningen leveren om deze te doen afnemen.

Om haar impact te meten doet de stichting jaarlijks een impactmeting onder belangrijke stakeholders. Ook in het zoeken naar draagvlak doet de stichting haar best om de achterban en belangrijke doelgroepen te bevragen over de richting waarin zij zich beweegt. Belangrijke motivator is om het samen te doen met bewoners van de provincie. Door en voor bewoners.

Het risicomanagement is vast onderdeel van de overleggen tussen bestuur en Raad van Toezicht, waarin risico's worden besproken en de maatregelen die de stichting neemt om deze risico's te verminderen.

Doelrealisatie

De stichting heeft als uitgangspunt de doelstelling te bereiken door op verschillende manieren aan duurzaamheid te werken. Door bewustwording bij diverse doelgroepen, ondersteuning van (lokale) initiatieven en zelf initiëren van projecten die bijdragen aan een duurzame samenleving (mooi en duurzaam Overijssel). Zij gaat daarbij uit van de kracht van de samenleving. Het moet van mensen zijn. Onze grondhouding is dat we willen samenwerken.

Naast klimaat als hoofdthema is er ook een verschuiving in aandacht voor leefstijl. Daarbij wil de stichting ook juist door middel van educatie van onderop de bewustwording activeren. Was de stichting van oudsher vooral een groene club die zich op natuur en milieu richt, zien we daarnaast ook een verschuiving ontstaan naar de sociale duurzaamheid. Door het fysieke en sociale te verbinden om zoveel mogelijk mensen mee te krijgen in de beweging naar een duurzaam Overijssel. Om te monitoren of we deze doelstellingen ook beter gaan realiseren is het van groot belang op projectniveau te meten wat de impact is van wat we doen.

3.3 Het financieel beleid en de financiële resultaten

Voor het programma Jong Leren Eten hebben we een driejarige subsidie toegezegd gekregen van €150.000,- per jaar (2018-2020). Dit programma wordt betaald uit de ministeries van EZ en VWS. Voor het programma Nieuwe Energie Overijssel hebben we in 2019 een subsidie ontvangen van € 250.000,-. Ook voor 2020 gaan we voor dit programma subsidie aanvragen. Het programma loopt door tot 2023. Verder zijn er langlopende afspraken met zusterorganisaties als Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en Landschap Overijssel. Daarnaast verzorgt NMO het NME netwerk in de provincie Overijssel, waarvoor zij van aangesloten gemeenten middelen ontvangt. Het betreft hier een bedrag van ongeveer €50.000,- per jaar.

Samen met Landschap Overijssel ontvangt NMO subsidie voor de ondersteuning van het vrijwilligerswerk in de provincie Overijssel. Voor de periode van 2019-2022 is voor de tweede keer een driejarige subsidie toegekend.

Verder is er vanuit de provincie en andere overheden en bedrijven projectfinanciering verleend, deels door middel van projectsubsidies, deels door opdrachten te verstrekken.

De kosten zijn zoveel als mogelijk toegerekend aan de doelstellingen op basis van de urenregistratie. De directe projectkosten zijn rechtstreeks aan de doelstellingen toegerekend. Voor zover kosten niet direct zijn toe te wijzen aan de doelstellingen zijn deze verantwoord onder Beheer en Administratie. Dit betreft o.a. kosten van directie en ondersteuning, die niet rechtstreeks toegerekend kunnen worden aan de doelstellingen. De kosten van Beheer en Administratie zijn toegerekend aan de doelstellingen naar rato van de rechtstreeks toegewezen kosten (excl. directe projectkosten). De kosten van beheer en administratie zijn in 2019 13,2 % van de totale kosten, in 2018 was dat 14%.

Resultaten

De baten zijn iets hoger dan begroot, en de lasten liggen ook iets hoger. Dit komt doordat we met meer mensen het werk hebben gedaan. We hebben ook meer werk uitbesteed dan begroot, maar daar staat ook meer opbrengst tegenover. Het uitbesteede werk wordt één op één gefinancierd uit de projecten. De kosten liggen € 61.905,- hoger dan begroot, de baten zijn ook hoger, namelijk € 63.437,-. Het behaalde resultaat is € 31.532,- over 2019 (begroot was € 30.000,-). Het resultaat wordt grotendeels toegevoegd aan de continuïteitsreserve, te weten € 25.000,-. Dit is conform het reserveringsbeleid dat verderop is toegelicht. Het resterende bedrag wordt toegevoegd aan de bestemmingsreserve, te weten € 6.532,- (NMO 50 jaar in 2023).

3.4 Beleid omvang en functie van reserves en fondsen

Stichting Natuur en Milieu Overijssel heeft geen winstoogmerk en heeft als enig doel een relevante reserve op te bouwen voor de continuïteit van de organisatie en het sociaal afronden van de personele zaken en voldoen aan projectmatige aangegane verplichtingen bij een eventuele beëindiging van haar bestaan. Voor de opbouw van die reserve is gekeken naar eventueel voorwaarden van financiers en voorwaarden vanuit het CBF.

In het uitvoeringsbesluit subsidie van de Provincie Overijssel zijn geen aanvullende bepalingen opgenomen, en daarom wordt verwezen naar art. 4.72 in de Algemene wet Bestuursrecht.

Het CBF geeft in haar Richtlijn 650 Fondsenwervende instellingen in art. 202-203 en 303-310 uitleg over de richtlijnen die zij hanteert bij de vorming van reserves/fondsen/ voorzieningen. Daarin staan de algemene voorwaarden hoe het één en ander in de jaarrekening moet worden verantwoord. In deze richtlijn wordt geen melding gedaan van de hoogte van de te vormen reserve. Voor de richtlijn met betrekking tot de hoogte van de reservering wordt verwezen naar de VFI-richtlijn 'Reserves Goede Doelen'.

In z'n algemeenheid wordt gesteld dat er geen reserves worden gevormd zonder vooraf bepaalde bestemming en dat reservering van middelen wenselijk is voor de continuïteit van steun aan de doelstelling. Daarbij wordt wel een maximum aangegeven van 1,5 maal de kosten van de werkorganisatie voor de op te bouwen continuïteitsreserve. Het aanhouden of opbouwen van reserves is dan ook slechts in de volgende gevallen toegestaan:

1. Bestemmingsreserve;
2. Continuïteitsreserve;
3. Ter financiering van activa in het kader van bedrijfsvoering;
4. Als reserve bedoeld als bron van inkomsten.

Voor het opbouwen van reserves bij de Stichting Natuur en Milieu Overijssel zijn 1 t/m 3 van belang. Wanneer door derden aan een deel van de middelen een specifieke bestemming is gegeven dient dit deel aangemerkt te worden als een bestemmingsfonds.

De continuïteitsreserve is bedoeld voor dekking van risico's die voortvloeien uit de aard van de organisatie. Voor de Stichting Natuur en Milieu Overijssel is deze reserve bedoeld om de continuïteit van de organisatie zeker te stellen, waarbij verschillende uitgangspunten kunnen worden genoemd.

Eenzijds moet zij ervoor zorgen fluctuaties in de projectsubsidies op te vangen en er voor zorgen financiële risico's op te vangen die verband houden met aangegane projectverplichtingen en anderzijds voldoende liquiditeiten om de organisatie door een (klein) dal te loodsen.

De Raad van Toezicht van de Stichting Natuur en Milieu Overijssel streeft naar een continuïteitsreserve van € 600.000,- in 2022 om:

- de continuïteit van de organisatie zeker te stellen
- fluctuaties in projectsubsidies op te kunnen vangen
- het doen van voor de bedrijfsvoering noodzakelijke investeringen
- ervoor te zorgen dat de organisatie voldoende liquide is.

Met een stand van de continuïteitsreserve van € 498.556,- op 31-12-2018 is het plan om jaarlijks €25.000,- toe te voegen aan die reserve ten einde het doel eind 2022 te behalen. In de begroting is daar vanaf 2019 ook rekening mee gehouden (NB in de jaarrekening 2018 is per abuis teveel toegekend aan de continuïteitsreserve en te weinig aan de reservering NMO 50 jaar, dit hebben we in 2019 gecorrigeerd).

Beleggingsbeleid

Natuur en Milieu Overijssel houdt al haar middelen liquide aan in rekening-courant of op spaarrekeningen. Natuur en Milieu Overijssel belegt geen middelen in effecten, onroerend goed of andere wijze. De gemiddelde rente op de spaarrekeningen in 2019 was 0,02 %

Verhouding en opbrengsten van fondsenwerving

Natuur en Milieu Overijssel ontvangt uit fondsenwerving alleen indirect middelen afkomstig van de Nationale Postcode Loterij via Stichting De Natuur- en Milieufederaties. Deze stichting ontvangt gelden die de Nationale Postcode Loterij aan de gezamenlijke milieufederaties beschikbaar stelt voor projecten. Deze opbrengsten zijn onder "Baten van verbonden organisaties zonder winststreven" verantwoord in de jaarrekening. Natuur en Milieu Overijssel heeft om deze middelen te verkrijgen geen andere extra kosten gemaakt dan de kosten die samenhangen met de verantwoordingseisen van het CBF; deze zijn niet als zodanig zichtbaar in de jaarrekening omdat ze relatief laag zijn.

Overige relevante financiële gegevens

De gemiddelde opbrengst per fte is iets gedaald van € 102.364,- in 2018 naar € 97.110,- in 2019. Het gemiddelde brutoloon en de werkgeverslasten zijn iets gedaald ten opzichte van 2018 € 63.830,- en bedragen in 2019 € 60.987,-. Dit wordt mede veroorzaakt door het gegeven dat we in 2019 een ziekteuitkering hebben ontvangen van het UWV, die in mindering is gebracht op de loonkosten. Het werkkapitaal is gestegen van € 513.348,- in 2018 naar € 548.488,- in 2019. De Current-ratio is in 2019 gedaald van 2% naar 1,7%. De vermogensratio bedroeg in 2018 37,2 en daalt in 2019 naar 36.6%. De solvabiliteit bedroeg in 2018 op basis van de balans 52% en daalt in 2019 naar 42%. Deze afname is te verklaren door een toename in de liquide middelen als gevolg van ontvangen voorschotten.

3.5 Juridische structuur

De stichting kent de volgende bestuurlijke organen:

Raad van Toezicht en Directie

De Raad van Toezicht heeft tot taak toezicht te houden op het naleven van de wet, de statuten en op het beleid van het bestuur en de algemene gang van zaken in de stichting. De Raad staat het bestuur met raad terzijde en kan ook op eigen initiatief advies uitbrengen aan het bestuur. Bij de vervulling van haar taak richt de Raad van Toezicht zich naar het belang van de stichting. In 2018 heeft de stichting de statuten aangepast met daarin een wijziging voor het aantal leden van minimaal drie, zonder maximum, gewenst is vijf. In het bijbehorende reglement is de zittingsduur gewijzigd van maximaal drie maal een termijn van drie jaar naar maximaal twee termijnen van vier jaar. De nieuwe statuten zijn op drie juli 2018 bij Het Notarieel getekend en geregistreerd.

In het verslagjaar bestond de Raad van Toezicht uit vijf personen. In het verslagjaar is 1 lid afgetreden en 2 nieuwe leden toegetreden. Meer informatie over de samenstelling van de Raad van Toezicht, het rooster van aftreden en het verslag over 2019 staan beschreven in hoofdstuk 5 met bijlage.

De Raad van Toezicht bestond in 2019 uit de volgende leden:

- **A. (Bert) Vroon**; voorzitter; in functie sinds 11-12-2013
- **M.J.L.A. (Marianne) Langeslag- Linssen**; vicevoorzitter; in functie sinds 28-09-2011, afgetreden 16-09-2019.
- **D. (Dirk) Getkate**; voorzitter auditcommissie; in functie sinds 26-10-2016
- **J.F. (Hans) de Jong**; in functie sinds 01-10-2018
- **M.P. (Martijn) Dadema**; in functie sinds 01-11-2018
- **J.G. (Anneke) Beukers-Maatje**; 16-09-2019
- **V. E. (Victor) van Dijk**, in functie sinds 16-09-2019

Het bestuur bestaat statutair uit ten minste één persoon en wordt benoemd door de Raad van Toezicht. Het huidige bestuur bestaat uit één persoon, die tevens is belast met de dagelijkse leiding van de stichting. Het bestuur bestuurt de stichting onder toezicht van de Raad van Toezicht en heeft de eindverantwoordelijkheid voor de (dagelijkse) leiding en de uitvoering van haar programma's en activiteiten. Het bestuur heeft alle bevoegdheden behalve die welke in de statuten zijn opgedragen aan de Raad van Toezicht.

Bestuurder:

M.H. (Matthijs) Nijboer; directeur

De bestuurder heeft de volgende nevenfuncties:

- Lid Raad van Toezicht Openbaar Primair Onderwijs Deventer
- Lid Raad van Toezicht Deventer en Almelose Montessori Scholen
- Penningmeester Stichting Climate Campus
- Voorzitter Stichting Enterprise Innovatiefonds
- Lid Lokale Advies Raad Etty Hillesum Lyceum

Naast Raad van Toezicht en Bestuur wordt aan de doelstelling van de stichting uitvoering gegeven door de medewerkers.

In 2019 heeft zich een aantal wijzigingen voorgedaan in de samenstelling van het medewerkersbestand. Per saldo is het aantal fte wederom iets toegenomen en stond eind 2019 op 15.9 fte (was eind 2018 14 fte). De verdeling man/vrouw was voor alle medewerkers eind 2019 35% man: 65% vrouw.

Het verzuim in 2019 is flink gestegen, naar 8 % (was in 2018 bijzonder laag met 2,8%). We hebben in 2019 een aantal langdurig zieken gehad.

Wat betreft de scholing van medewerkers zijn hun wensen en de wensen van de organisatie vastgelegd in hun functioneringsmanagement. Naast het bezoeken van de kenniskringen en themakringen hebben medewerkers diverse korte opleidingen gevolgd. De in 2008 opgeheven ondernemingsraad is in 2009 vervangen door de personeelsvergadering, convenant dateert van augustus 2009. In 2019 is er tweemaal een personeelsvergadering bijeengekomen, te weten op 11 april en op 21 november. In de november vergadering was in de tweede helft van de vergadering een afvaardiging van de Raad van Toezicht aanwezig.

Bezoldigingsbeleid

Voor de bezoldiging van bestuur en medewerkers is de CAO Sociaal werk leidend. De leden van de Raad van Toezicht ontvangen een vaste vergoeding per jaar die is afgeleid van de te vervullen taken binnen de raad. De beloningen binnen de stichting voldoen aan de regeling beloning directeurs van goede doelen ten behoeve van besturen en raden van toezicht van het CBF.

Informatie over communicatie met belanghebbenden

Natuur en Milieu Overijssel ondersteunt mensen, die zich actief inzetten voor hun eigen leefomgeving. Zij vervult de functie van vraagbaak, aanspreekpunt en coördinator van lokale activiteiten in Overijssel. Zij beschikt daarvoor over een breed netwerk van contacten.

Gerelateerd aan onze doelstelling zijn belanghebbenden:

- plaatselijke groepen en individuen, die zich inzetten voor natuur, milieu en landschap in Overijssel
- beleidsmakers en beslissers in openbaar bestuur en bedrijfsleven, die invloed uitoefenen op het terrein van natuur, milieu en landschap in Overijssel
- samenwerkingspartners, waaronder de terrein behorende organisaties (Landschap Overijssel, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer), woningbouwcorporaties, onderwijsinstellingen, waterschappen, bedrijven etc.

De informatievoorziening is erop gericht om de effectiviteit van de activiteiten van Natuur en Milieu Overijssel te vergroten. Concrete voorbeelden van de uitvoering van de communicatiestrategie zijn onze website waarmee op een heldere manier inzicht wordt gegeven in visie, taken en rollen van Natuur en Milieu Overijssel, haar activiteiten en die van haar collega-organisaties, de digitale nieuwsbrief Notendop, waarmee geïnteresseerden actief worden geïnformeerd over actuele ontwikkelingen en activiteiten, Facebook en Twitter, waarbij we onderdeel zijn van diverse communities.

3.6 Maatschappelijke impact vergroten en zichtbaar maken

De stichting wil dit bereiken door zichzelf een aantal opgaven en doelen te stellen. En door middel van een kader maatschappelijke impact inzichtelijk maken. Bij alle activiteiten en programma's benoemen we ook de maatschappelijke impact die we willen realiseren. Vanaf 2017 is hier een apart hoofdstuk (3) Impact opgenomen in het jaarverslag van de stichting.

Voor het analyseren van onze maatschappelijke impact kijken we naar best practices buiten NMO, die aansluiten bij ons werk. We betrekken de achterban bij het opstellen van een kader voor onze maatschappelijke impact. Vanaf 2017 zorgen we dat we onze maatschappelijke impact zodanig rapporteren dat het onderdeel wordt van de P&C-cyclus inclusief het jaarverslag. De positie van NMO wordt in belangrijke mate bepaald door de mate waarin zij vertegenwoordigd en verbindend is naar haar formele en informele achterban. De opgave aan NMO is enerzijds de bestaande, vooral groene groepen nog meer te binden, anderzijds is vernieuwing (vooral duurzaamheid en energie) van deze achterban vereist. Hierbij gaat het niet zozeer alleen om formele aangesloten organisaties, maar ook om individuen en organisaties die zich onderdeel voelen van dezelfde beweging.

Maatschappelijk verantwoord ondernemen

Natuur en Milieu Overijssel heeft duurzaamheid hoog in het vaandel staan. We werken samen aan een duurzame en mooie provincie Overijssel. Daarnaast willen we daar in de eigen bedrijfsvoering ook aan bijdragen. Dit doen we bijvoorbeeld door het autogebruik te minimaliseren en middels een NS regeling medewerkers te stimuleren zoveel mogelijk met het openbaar vervoer te reizen. Door het gebruik van surfaces proberen we te streven naar een digitaal kantoor, met zo weinig mogelijk papiergebruik. Met een kopieer-systeem waarbij de kosten direct gekoppeld zijn aan het gebruik hebben we een kostenbesparing, maar tegelijkertijd ook een papierbesparing gerealiseerd.

We zorgen ervoor dat benodigde catering zoveel mogelijk biologisch is, veelal vegetarisch en zoveel mogelijk afkomstig uit de streek. Omdat NMO huurt in een groter bedrijfspand is de directe invloed op duurzame maatregelen niet groot. Wel wordt dit indien mogelijk meegenomen in de overleggen met de andere huurders. NMO is partner van het samenwerkingsverband MVO Nederland. Ook heeft NMO afgelopen jaar duurzaamheidsbeleid vastgesteld.

3.7 Gedragscodes: 9 principes van Good Governance Code Cultuur

NMO voldoet aan de 9 principes van Good Governance Code Cultuur. De nieuwe statuten van 2018 zijn opgesteld en getoetst aan de principes van good governance. Verder is er een gedragsprotocol van de landelijke Natuur en Milieufederaties waaraan ook NMO zich heeft gecommitteerd. NMO heeft daarnaast ook het CBF keurmerk, als begunstigde van de Nationale Postcode Loterij. De eisen die het CBF stelt zijn ook gebaseerd op de 9 principes van Good Governance.

3.8 Vooruitblik 2020 en verder

NMO heeft in 2018 de statuten en reglementen herzien om weer helemaal up to date te zijn, passend in de tijd. Voor 2019 stond het schrijven van een meerjarenbeleidsplan op de agenda, voor het meerjarenbeleid voor de periode 2020-2023. Eind 2019 is dit meerjarenbeleidsplan in concept klaar, en we hopen dit binnenkort af te ronden.

NMO is voor de komende jaren partner in het programma Nieuwe Energie Overijssel van de provincie en wil haar positie daar graag behouden. Een nieuw programma voor de komende jaren is circulaire economie en ook daarin is NMO hard aan het werk om daar positie te krijgen. Zoals eerder al genoemd zal NMO haar focus de komende jaren wat verleggen naar de sociale duurzaamheid. Dit willen we doen door het fysieke en sociale te verbinden om zoveel mogelijk mensen mee te krijgen in de beweging naar een duurzaam Overijssel.

Voor het verschijnen van het jaarverslag brak in Nederland de coronacrisis uit. We realiseren ons dat dit ook voor NMO mogelijk gevolgen zal hebben. De coronacrisis betekent zowel op de korte als middellange termijn grote onzekerheden. Daarom zijn we in maart 2020 begonnen met het nadenken over de mogelijke consequenties voor ons werk van 2020. Hoe gaan onze subsidieverstrekkers om met te leveren prestaties en het behalen van resultaten? Wat kunnen we wel en wat niet realiseren? Houden we voldoende werkgelegenheid voor alle medewerkers? We werken vanuit twee scenario's (most likely case en worst case) voor wat betreft de impact op de organisatie en daaraan gekoppeld bedenken we passende maatregelen. Uit deze scenario's blijkt de continuïteit van NMO voor 2020 niet in gevaar te zijn. Deze zaken bespreken we met de RvT. In deze scenario's monitoren we nadrukkelijk de financiële gevolgen (liquiditeit, eigen vermogen en werkvoorraad) voor NMO. We proberen met de scenario's grip te krijgen op de ontwikkelingen en monitoren continu om zo dicht mogelijk bij de werkelijkheid te blijven. De uiteindelijke impact kunnen we alleen achteraf vaststellen. Concreet betekent dit in de prognose het volgende:

Door de omstandigheden kunnen diverse activiteiten niet uitgevoerd worden. Dit betreft locatiebezoeken, vrijwilligersactiviteiten, educatieve activiteiten met scholen. Daarnaast is de kans aanwezig dat medewerkers door ziekteverzuim minder productief zijn.

Voor 2020 was in eerste instantie een bate begroot van € 1.579.455,- en een resultaat van € 25.000,-. Op basis van het most likely scenario verwachten wij op dit moment een bate van € 1.392.643,- en een resultaat van - € 96.275,-. Hierbij is (onder andere) gerekend met een geschatte productiviteitsdaling van 50% in de periode april tot en met augustus. In deze situatie neemt het eigen vermogen in 2020 af tot € 467.382,- per ultimo 2020.

In overleg met de provincie wordt naar oplossingen gezocht om onze liquiditeitspositie garant te stellen. Daarnaast wordt een aanvraag gedaan voor de Noodmaatregel overbrugging voor behoud van werkgelegenheid waardoor een deel van de loonkosten door de overheid gedekt worden. Tevens wordt een beroep gedaan op de mogelijkheid voor uitstel van betaling van de loonheffingen.

4. Raad van Toezicht

4.1 Algemeen

De Raad van Toezicht heeft tot taak toezicht te houden op het naleven van de wet en van de statuten van NMO, en op het beleid van de directeur en de algemene gang van zaken. De Raad staat het Bestuur (de directeur) met raad ter zijde en brengt gevraagd en ongevraagd advies uit.

4.2 Samenstelling Raad

De Raad was in 2019 als volgt samengesteld:

- Dhr. Drs. A. (Bert) Vroon; voorzitter; in functie: 11-12-2013
- Mevr. Ir. M.J.L.A. (Marianne) Langeslag-Linssen; vicevoorzitter; in functie: 28-9-2011 (16-9-2019 afgetreden)
- Dhr. D. (Dirk) Getkate RA MBA; in functie: 26-10-2016
- Dhr. J.F. (Hans) de Jong; in functie: 1-10-2018
- Dhr. M.P. (Martijn) Dadema; in functie: 1-11-2018
- Mevr. J.G. (Anneke) Beukers-Maatje; in functie: 16-9-2019
- Dhr. V.E. (Victor) van Dijk; in functie: 16-9-2019

De Raad onderging dit verslagjaar een aantal wijzigingen: Mevrouw Marianne Langeslag-Linssen is per 16-9-2019 afgetreden. Mevrouw Anneke Beukers en de heer Victor van Dijk zijn toegetreden per 16-9-2019.

4.3 Rooster van aftreden

[Zie bijlage 6](#)

4.4 Functies en nevenfuncties Raad van Toezicht

Drs. A. Vroon:

- Voorzitter Participatieraad Sociaal Domein Gemeente Ommen
- Voorzitter Plaatselijk Belang Dalmsholte-Ommen
- Lid Raad van Commissarissen Odin International BV te Geldermalsen (groothandel/distributiecentrum biologische voeding) (tot 1-11-2019).
- Voorzitter Bestuur Coöperatie De Nieuwe Band te Marum (groothandel/distributiecentrum biologische voeding)

Ir. M.J.L.A. Langeslag-Linssen (16-9-2019 afgetreden):

- Concerndirecteur gemeente Kampen
- DGA (directeur/groootaandeelhouder) MaLint BV, interim-management

D. Getkate RA MBA:

- Docent Finance & Control bij Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
- Fractievoorzitter CDA in de gemeenteraad van de gemeente Wierden
- DGA (directeur/groootaandeelhouder) Getkate Support BV (beleggingsinstelling)

J.F. de Jong:

- Voorzitter IVN-afdeling Zwolle e.o.
- Ouderling Kerkrentmeester Hervormde Gemeente Windesheim

M.P. Dadema:

- Burgemeester gemeente Raalte
- Voorzitter VNG Overijssel
- Voorzitter Stichting Overijsselse Ombudsman
- Lid AB Veiligheidsregio IJsselland
- Voorzitter Referendumcommissie Zwolle
- Lid Bestuurlijk Kernteam Regio Zwolle
- Lid Bestuurscollege Oost-Nederland
- Voorzitter Tafel Bereikbaarheid, Regio Zwolle
- Lid Bestuurlijke Begeleidingsgroep Veiligheidsstrategie Eenheid Oost
- Portefeuillehouder Ondernijming/OMG's (districts- en eenheidsniveau) en RCIV (district)
- Lid Landelijke Scoutingcommissie GroenLinks
- Lid Raad van Toezicht Oxfam Novib
- Lid Regiegroep Regio Zwolle
- Lid Stuurgroep RIEC

J.G. Beukers-Maatje (16-09-2019 toegetreden):

- AnnekeBeukersAdvies, organisatieadvies gespecialiseerd in onderwijs-vraagstukken
- Commissaris Sociale werkvoorziening Soweco in Almelo
- Lid Raad van Toezicht Hogeschool Stenden/NHL in Leeuwarden
- Bestuurslid gewest Overijssel PvdA

V.E. van Dijk (16-09-2019 toegetreden):

- Zelfstandig adviseur
- Lid Raad van Toezicht Stichting IJsselheem

4.5 Auditcommissie

In 2019 heeft de Auditcommissie de volgende samenstelling:

- dhr. D. Getkate RA MBA
- dhr. M.P. Dadema

De Auditcommissie onderging dit verslagjaar geen wijzigingen.

4.6 Verslag Raad van Toezicht

2019: Onverminderd relevant!

NMO is een ideële waarden gedreven maatschappelijke organisatie voor duurzaamheid, circulaire economie, energietransitie, natuur- en recreatieontwikkeling, natuurinclusieve landbouw en natuur- en milieueducatie.

Het besef groeit dat, wil deze planeet leefbaar blijven, andere keuzes gemaakt dienen te worden. NMO wil die keuzes stimuleren.

Wij begeleiden transitie, vooral tussen “straat” en “staat”. In verbinding met alle betrokkenen.

De Raad van Toezicht is blij dat directeur en medewerkers deze maatschappelijke relevantie onverminderd zichtbaar maken. Daarbij is de Provincie Overijssel een onmisbare en constructieve partner gebleken.

Ook de perspectieven voor 2020 zien er voor NMO goed uit. Belangrijk: want continuïteit is voor NMO wezenlijk.

4.7 Vergaderingen Raad van Toezicht

Om zijn toezichthoudende rol adequaat in te vullen kwam de Raad in 2019 vijf keer bijeen.

Te weten op: 13 februari, 13 mei, 10 juli, 16 september, 11 november en 18 december.

Gespreksthema's waren op:

13 februari

- Engbertsdijksvenen, via een presentatie van Ruud Pleune van NMO. Wat zijn de thematische uitdagingen en de rol van NMO bij dit gebiedsproces?
- Vaststelling aanpak zelfevaluatie functioneren RvT.
- Vaststelling werving en selectie nieuwe leden RvT.
- Benoeming nieuwe accountant: Van Ree te Zwolle.
- 4e kwartaalrapportage 2018, met bespreking ziekteverzuim en declarabiliteit.
- Startnotitie nieuw meerjarenbeleidsplan, inclusief monitoring huidige plan.

13 mei

- Terugkoppeling Auditcommissie d.d. 01-04-2019.
- Bespreking en goedkeuring Jaarrekening en Jaarverslag, met positief resultaat 2018.
- Bespreking Managementletter accountant.
- Bespreking en vaststelling wervingstekst en profiel voorzitter en vicevoorzitter RvT en vaststelling procedure.
- Vaststelling dat alle relevante (vroegere) functies leden RvT op website worden vermeld.
- Bespreking kwartaal 1 2019 (financiële resultaten 1e kwartaal 2019).

10 juli

- Vervolg bespreking meerjarenbeleidsplan.
- Eerste discussie over actieve en risicodragende projectontwikkeling energietransitie en de positie van NMO daarin.
- Gesprek over wijzigingsvoorstel bestuur SNMA (Stichting Natuur en Milieu Actief). NMO prefereert deze aparte stichting met een apart bestuur bestuurlijk te integreren in NMO via een zogenaamde bestuurlijke fusie: RvT NMO wordt bestuur SNMA.
- Bespreking kwartaal 2 2019 (financiële resultaten 2e kwartaal 2019).
- Buiten aanwezigheid van de directeur bespreekt de RvT diens functioneren. De raad is daarover zéér positief.

16 september

- Ter vergadering worden twee nieuwe leden van de RvT benoemd. Te weten: Victor van Dijk en Anneke Beukers.
- Marianne Langeslag treedt per 16-9-2019 terug wegens het bereiken van de reglementaire termijn.
- 3e bespreking Koersplan Meerjarenbeleidsplan.
- Bespreking conceptbegroting 2020.

11 november

Vergadering ten huize van Marianne Langeslag te Diepenveen, Deventer. In deze bijeenkomst vindt de zelfevaluatie van de RvT plaats. Deze levert weliswaar geen nieuwe gezichtspunten op, maar houdt tweejaarlijks de RvT wel scherp. Ook wordt in deze bijeenkomst afscheid van Marianne Langeslag genomen.

18 december

- 4e bespreking Meerjarenplan. Dit plan wordt geaccordeerd voor verzending aan de stakeholders, waarmee begin januari 2020 het gesprek aangegaan wordt.
- Bespreking eerste financiële resultaten 2019 (concept kwartaal 4 2019).
- Goedkeuring (definitief) begroting 2020.
- Eerste bespreking Integriteitsbeleid NMO.

Afscheid Marianne Langeslag

Na 8 jaar lid te zijn geweest van de RvT in de functie van vicevoorzitter, met de portefeuille HRM trad Marianne statutair op 16 september 2019 terug.

Zij was al die jaren mede betrokken op het functioneren van de RvT – de zogenaamde zelfevaluatie -, óók op dat van individuele leden, en op het functioneren van de directeur. Met de voorzitter hield zij 2x per jaar functioneringsgesprekken met de directeur.

Marianne was een rustige, weloverwogen, analytisch en zorgvuldig (formulerend) lid van de RvT. Ook door haar verbindende kwaliteiten. Wij zijn haar veel dank verschuldigd voor haar inzet voor en betrokkenheid op NMO.

Overleg met de Personeelsvergadering

NMO kent geen OR, maar een personeelsvergadering. Op 21 november 2019 vond met de PV vanuit de RvT (Bert Vroon en Anneke Beukers) het jaarlijkse, periodieke overleg plaats over het functioneren van NMO als organisatie, van de directeur (buiten diens aanwezigheid) alsmede over de personeelstevredenheid.

De PV waardeert NMO en zijn directeur positief. De PV hecht sterk aan de authentieke rol van NMO.

Een blik op NMO

De gestelde doelen werden in 2019 ruimschoots gehaald.

Financieel werd 2019 positief afgesloten. Het resultaat werd aan het eigen vermogen toegevoegd. Dit vermogen is toereikend klappen op te vangen. Het uurtarief bleef scherp en de declarabiliteit hoog.

NMO beweegt zich in een buitengewoon turbulente en dynamische problematiek:

- De natuur holt nog steeds achteruit.
- Biodiversiteit neemt af, evenals de bodemvruchtbaarheid.
- De stikstofuitstoot laat nog niet het begin van een reductie zien.
- De klimaatproblematiek klopt steeds luider aan de deur.

Verharding van standpunten en polarisatie in de discussie maakt het NMO niet gemakkelijker zijn verbindende rol te vervullen.

Toch voelt NMO zich nadrukkelijk verantwoordelijk zijn authentieke thema's te positioneren, ook daar waar boeren en bouwers zwaar materieel inzetten als drukmiddel en overtuigingskracht naar de samenleving. Onze natuur is niet naar het Malieveld dirigeerbaar. Daar dient dus NMO pal vóór te blijven staan. Toch blijft NMO naar constructieve oplossingen zoeken. Alleen in de verbinding wordt het optimum bereikt.

Momenteel voert NMO intern en extern het debat over zijn toekomstige rol, dit in het licht van het Meerjarenbeleidsplan (ook wel strategische- of koersplan genoemd).

Daarbij gaan we een meer ondernemende en wellicht ook risicodragende rol in het mede vlot trekken van essentiële projecten (energietransitie, transitie agrarische sector) niet uit de weg. Altijd gericht vanuit onze authentieke rol, en altijd gericht op de bevordering van ondernemerschap van derden (lokale energiecoöperaties, boeren-initiatieven, etc.). Met rugdekking van de provincie als randvoorwaarde.

NMO is voor Overijssel een “kostbare” organisatie, met toegewijde medewerkers. Gelukkig zien velen dat in onze mooie provincie. Dat stemt ons dankbaar.

Drs. A. (Bert) Vroon,
Voorzitter Raad van Toezicht

5. Jaarrekening

5.1 Oprichting

De Stichting is opgericht op 28 september 1973 onder de statutaire naam Stichting Natuur en Milieu Federatie Overijssel. Op 26 juni 2006 vond er een statutenwijziging plaats waarbij functiescheiding tussen uitvoeren, besturen en toezicht houden volgens de Code Goed Bestuur is geregeld. Bij eerdere statutenwijzigingen is de naam van de Stichting gewijzigd in Stichting Natuur en Milieu Overijssel en de instelling van de Raad van Toezicht statutair vastgelegd.

De laatste statutenwijziging vond plaats op 3 juli 2018. Bij deze statutenwijziging is onder andere de zittingsduur van de RvT leden aangepast van maximaal twee maal vier naar drie maal drie jaar.

Doelstelling

De stichting heeft tot doel: bevordering van behoud, herstel en ontwikkeling van natuur, landschap en milieu, alles in de meest ruime zin, in het bijzonder in de provincie Overijssel.

Inschrijving Kamer van Koophandel

De Stichting is gevestigd te Zwolle en geregistreerd onder nummer 41022006 bij de Kamer van Koophandel Oost Nederland. De laatste wijziging is van 9 januari 2020.

Samenstelling Raad van Toezicht op 31 december 2019

Voorzitter:

- Drs. A. Vroon

Leden:

- J.G. Beukers
- D. Getkate
- M.P. Dadema
- J.F. de Jong
- V.E. van Dijk

Auditcommissie:

- D. Getkate
- M.P. Dadema

Bestuurder op 31 december 2019

Bestuurder:

- Ir. M.H. Nijboer

5.2 Balans per 31 december

na resultaatbestemming

		2019		2018	
Activa					
Vaste activa					
<i>Immateriële vast activa</i>					
Materiële vaste activa			€ 15.170		€ 18.779
<i>Financiële vaste activa</i>					
Vorraden					
Vorderingen en overlopende activa			€ 333.650		€ 286.591
	Debiteuren	€ 144.123		€ 155.732	
	Transitoria	€ 20.986		€ 18.390	
	Nog te fact projecten	€ 17.095		€ 111.464	
	Nog te ontv Projectgeld	€ 146.397			
	Rente/Borg/ov	€ 5.049		€ 1.005	
		€ 333.650		€ 286.591	
Effecten		€ -		€ -	
Liquide middelen		€ 992.788	€ 992.788	€ 712.518	€ 712.518
			€ 1.326.438		€ 999.108
Totaal			€ 1.341.608		€ 1.017.887
Passiva					
Reserves en Fondsen					
Continuïteitsreserve		€ 523.556		€ 498.556	
Bestemmingsreserves		€ 40.101		€ 33.569	
Herwaarderingsreserves		€ -		€ -	
Overige reserves		€ -		€ -	
			€ 563.657		€ 532.125
Voorzieningen			€ -		€ -
Langlopende schulden			€ -		€ -
Kortlopende schulden			€ 777.950		€ 485.762
Saldo vooruitontv projecten		€ 467.272		€ 274.577	
Crediteuren		€ 99.944		€ 39.661	
Belastingdienst		€ 98.333		€ 102.000	
Ov. Transitoria		€ 112.401		€ 69.524	
Totaal			€ 1.341.608		€ 1.017.887

5.3 Staat van baten en lasten

Omschrijving		Realisatie	Begroting ¹	Realisatie
Baten		2019	2019	2018
Baten van particulieren (donaties/giften)		€ 500	€ -	€ 500
Baten van bedrijven		€ 2.313	€ -	€ -
Baten van loterijorganisaties ¹				
Baten van subsidies van overheden		€ 874.874	€ 320.000	€ 859.538
Baten verbonden org. zonder winststreven ²		€ 184.822	€ 115.000	€ 152.690
Baten andere org. zonder winststreven		€ 33.182	€ 16.000	€ 41.852
Som van de geworven baten		€ 1.095.691	€ 451.000	€ 1.054.580
Baten als tegenprestatie levering producten e/o diensten		€ 444.037	€ 1.025.833	€ 373.935
Overige baten		€ 413	€ -	€ 265
Som van de baten		€ 1.540.142	€ 1.476.833	€ 1.428.780
Lasten				
Besteed aan diverse programma's				
Progr Landelijk Gebied		€ 178.663		€ 154.109
Progr Water		€ 30.398		€ 76.009
Progr Energie		€ 383.582		€ 279.336
Progr Voedsel en Gezondheid		€ 189.017		€ 163.364
Progr Circulaire Economie		€ 66.874		€ 38.023
Progr Stedelijk Gebied		€ 157.307		€ 146.957
Progr Educatie en bewustwording		€ 311.254		€ 345.827
Progr Achterban en belangenbehartiging		€ 190.553		€ 166.029
Werving baten		€ -		€ -
Kosten beheer en administratie ³		€ -		€ -
Som der lasten		€ 1.507.648	€ 1.446.833	€ 1.369.654
Saldo voor financiële baten en lasten		€ 32.493		€ 59.126
Saldo voor financiële baten en lasten		€ -961		€ -558
Saldo van baten en lasten		€ 31.532	€ 30.000	€ 58.568
Bestemming saldo van baten en lasten				
Toevoeging/onttrekking aan ⁴				
Continuïteitsreserve		€ 25.000	€ 25.000	€ 25.000
Bestemmingsreserve		€ 6.532	€ 5.000	€ 33.569
Bestemmingsfonds			€ -	€ -
Herwaarderingsreserve			€ -	€ -
Overige reserves			€ -	€ -
Totaal		€ 31.532	€ 30.000	€ 58.569

¹ Verschil tussen begroting en realisatie betreft het nog te acquireren bedrag. In de begroting is deze post volledig onder overige projectbijdragen meegenomen, omdat nog niet duidelijk is waar het werk komt.

² Vanaf verslagjaar 2018 zijn de provinciale Milieufederaties overeengekomen dat het geld dat via de landelijke koepel vanuit NPL komt, worden verantwoord onder "Baten van verbonden organisaties zonder winststreven"

- ³ De provinciale Milieufederaties hanteren voor het inzichtelijk maken van deze kosten een uniforme systematiek die gebaseerd is op de aanbeveling "Toepassing van Richtlijn 650 voor Kosten Beheer en Administratie" van de Stichting Goede Doelen Nederland. De kosten voor beheer en administratie worden inzichtelijk gemaakt in de "Toelichting lastenverdeling", maar worden in de "Staat van baten en lasten" volledig toegerekend aan de doelstellingen.
- ⁴ In de begroting voor 2019 is opgenomen en goedgekeurd door de RvT dat als er sprake is van overschotten nadat aan de opbouw van de continuïteitsreserve is voldaan, deze worden aangewend voor een reservering NMO naar 50 jaar. Doel is daarmee NMO in het jaar 2023 financiële ruimte te geven om middels één of meerdere campagnes aandacht te besteden aan het 50 jarig bestaan van NMO. De verdere uitwerking zal ter zijner tijd plaatsvinden.

5.4 Kasstroomoverzicht

Het saldo van de liquide middelen is in 2019 gestegen. De oorzaak hiervan blijkt uit onderstaande analyse van de kasstromen.

		2019		2018
Saldo baten en lasten		€ 31.532		€ 58.570
Afschrijvingen		€ 11.082		€ 11.728
Veranderingen in werkkapitaal				
Mutatie vorderingen	€ -47.059		€ -41.356	
Mutatie kortlopende schulden	€ 292.188		€ -129.399	
		€ 245.130		€ -170.755
Kasstroom uit operationele activiteiten		€ 287.744		€ -100.457
Kasstroom uit investeringsactiviteiten				
Investerings in materiële vaste activa		€ -7.473		€ -12.794
Netto kasstroom		€ 280.271		€ -113.251
Stand liquide middelen per 31 december		€ 992.788		€ 712.518
Stand liquide middelen per 1 januari		€ 712.518		€ 852.178
Mutatie liquide middelen		€ 280.270		€ -139.660

5.5 Grondslagen voor waardering en van resultaatbepaling

Inrichting jaarrekening

Deze jaarrekening is ingericht volgens de richtlijn 650 Fondsenwervende Instellingen.

Vergelijkende cijfers

In 2018 is een aantal jaarrekeningposten anders gerubriceerd dan in de jaren daarvoor. Indien noodzakelijk voor vergelijkingsdoeleinden is de rubricering van de vergelijkende cijfers aangepast.

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

De materiële vaste activa zijn gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs verminderd met de op basis van de geschatte levensduur bepaalde afschrijvingen. De afschrijvingen bedragen een percentage van de verkrijgingsprijs. Voor zover niet anders is vermeld zijn de overige activa en passiva opgenomen voor de nominale waarde. Alle activa worden aangehouden als zijnde benodigd voor de bedrijfsvoering. Vorderingen worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde van de tegenprestatie, inclusief de transactiekosten. Handelsvorderingen worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. De geamortiseerde kostprijs komt in de praktijk overeen met de nominale waarde. Voorzieningen wegens oninbaarheid worden in mindering gebracht op de boekwaarde van de vordering.

Grondslagen van resultaatbepaling

Algemeen

De baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop deze betrekking hebben. Baten en lasten uit voorgaande jaren die in dit boekjaar zijn geconstateerd, zijn aan dit boekjaar toegerekend. De uitvoeringskosten zijn, met uitzondering van de directe projectkosten, op basis van het aantal geregistreerde uren toegerekend aan de betreffende doelstelling. De directe projectkosten zijn rechtstreeks toegerekend aan de doelstellingen.

Pensioenen

Natuur en Milieu Overijssel heeft voor haar medewerkers een toegezegde-pensioenregeling. De hiervoor in aanmerking komende medewerkers hebben op de pensioengerechtigde leeftijd recht op een pensioen welke afhankelijk is van leeftijd, salaris en dienstjaren. De regeling is ondergebracht bij het pensioenfonds PFZW. Natuur en Milieu Overijssel heeft geen verplichting tot het voldoen van aanvullende bijdragen in geval van een tekort bij PFZW, anders dan het effect van hogere toekomstige premies. Natuur en Milieu Overijssel heeft daarom de pensioenregeling verwerkt als een toegezegde-bijdrage-regeling en heeft de verschuldigde premies tot en met het einde van het boekjaar in de jaarrekening verantwoord.

Schattingen inzake te verwachten resultaten

De soort activiteiten van de Stichting brengen met zich mee dat het te verwachten resultaat op projecten moeilijk in te schatten is. Daarnaast is het ook praktisch onmogelijk om de voortgang van een project objectief vast te stellen. Derhalve achten wij het niet mogelijk om een goede inschatting te maken van tussentijdse resultaten op projecten. Daarom vindt resultaatneming pas bij afronding plaats. Eventuele voorzienbare verliezen worden wel in het boekjaar waarin zij geconstateerd worden opgenomen.

Grondslagen van het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de indirecte methode. De geldmiddelen in het kasstroomoverzicht bestaan uit de liquide middelen. Kasstromen in vreemde valuta zijn omgerekend tegen een geschatte gemiddelde koers. Koersverschillen op geldmiddelen worden afzonderlijk in het kasstroomoverzicht getoond. Ontvangsten en uitgaven uit hoofde van interest, ontvangen dividenden en winstbelastingen zijn opgenomen onder de kasstroom uit operationele activiteiten.

Transacties waarbij geen instroom of uitstroom van kasmiddelen plaatsvindt, waaronder financiële leasing, zijn niet in het kasstroomoverzicht opgenomen. De betaling van de leasetermijnen uit hoofde van het financiële leasingcontract zijn voor het gedeelte dat betrekking heeft op de aflossing als een uitgave uit financieringsactiviteiten aangemerkt en voor het gedeelte dat betrekking heeft op de interest als een uitgave uit operationele activiteiten.

5.6 Toelichting op de balans per 31 december

Activa		
Materiële vaste activa		
Inventaris		
Boekwaarde per 1 januari 2019		€ 5.561
Investerings		€ 3.750
		€ 9.311
Afschrijvingen Inventaris		€ 1.837
Boekwaarde Inventaris per 31 december 2019		€ 7.474
ICT		
Boekwaarde per 1 januari 2019		€ 13.219
Investerings		€ 3.723
		€ 16.942
Afschrijvingen ICT		€ 9.245
Boekwaarde ICT per 31 december 2019		€ 7.696
Cumulatieve aanschaffingswaarde		€ 44.392
Cumulatieve afschrijvingen		€ 29.222
Boekwaarde per 31 december 2019		€ 15.170
Afschrijvingspercentages		20% - 33%
Vorderingen en overlopende activa		
Debiteuren⁵	2019	2018
Provincie Overijssel	€ 61.764	€ 33.555
Stichting De Natuur- en Milieufederaties	€ 1.000	€ 43.495
Overige	€ 81.360	€ 78.682
Totaal	€ 144.123	€ 155.732
Vooruitbetaalde bedragen		
Overige	€ 20.986	€ 18.390
	€ 20.986	€ 18.390
Nog te ontvangen bedragen		
Nog te ontvangen Projectgelden	€ 146.397	€ -
Rente	€ 117	€ 218
Nog te factureren Projecten	€ 17.095	€ 111.464
Overige	€ 4.932	€ 787
	€ 168.541	€ 112.469
Liquide middelen		
Kas	€ 120	€ 79
Bankgarantie Triodosbank ivm huurcontract ⁶	€ 11.830	€ 11.830
Rekening courant tegoeden bij banken	€ 318.334	€ 238.216
Spaar tegoeden bij banken	€ 662.504	€ 462.393
totaal	€ 992.788	€ 712.518

⁵ Een voorziening voor oninbare debiteuren wordt niet noodzakelijk geacht.

⁶ Ten bate van de huurovereenkomst is een bankgarantie afgegeven bij de Triodosbank van € 11.830,- ten laste van bankrekeningnummer NL30TRIO 2205254146. Overige liquide middelen staan ter vrije beschikking van de stichting.

Continuïteitsreserve

De Raad van Toezicht van de Stichting Natuur en Milieu Overijssel streeft naar een continuïteitsreserve van € 600.000,- in 2022 om:

- de continuïteit van de organisatie zeker te stellen
- fluctuaties in projectsubsidies op te kunnen vangen
- financiële risico's op te kunnen vangen, in het geval de organisatie niet in staat is om aan projectverplichtingen te voldoen
- het doen van voor de bedrijfsvoering noodzakelijke investeringen
- ervoor te zorgen dat de organisatie voldoende liquide is.

Het CBF hanteert voor de zgn. continuïteitsreserve een maximum van 1,5 x de jaarlijkse kosten van de werkorganisatie afhankelijk van de specifieke risico's van de organisatie. Dat is voor 2019 € 1,7 milj. Een continuïteitsreserve is nodig om ervoor te zorgen dat de instelling ook in de toekomst aan haar verplichtingen voortkomend uit haar doelstelling kan voldoen. In hoofdstuk 3.4 wordt het beleid ten aanzien van reserves toegelicht.

Saldo Vooruitontvangen projectbaten		2019	2018
Gespecificeerd per bate:			
Baten uit acties van derden			
	Stichting De Natuur- en Milieufederaties	€ 147.255	€ 121.513
Projectbijdragen van overheden			
	Projectbijdragen provincie Overijssel	€ 134.629	€ 31.633
	Projectbijdragen van andere overheden	€ 136.323	€ 47.181
Overige projectbijdragen		€ 49.065	€ 74.250
		€ 467.272	€ 274.577
Crediteuren	Overige crediteuren	€ 99.944	€ 39.661
Belastingdienst	Loonbelasting	€ 60.147	€ 56.504
	Omzetbelasting	€ 38.186	€ 45.496
		€ 98.333	€ 102.000
Nog te betalen/vooruit ontvangen bedragen			
Verlof tegoeden vakantiedagen		€ 34.572	€ 29.792
Accountantskosten		€ 4.310	€ 7.317
Personeelsfonds		€ 655	€ 1.567
Terug te betalen subsidie		€ 8.502	
Overige		€ 64.362	€ 30.849
		€ 112.401	€ 69.525

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Huur kantoorpand

NMO heeft sinds 2014 een huurovereenkomst gesloten met Peters BV. Het huurcontract is opnieuw stilzwijgend verlengd met een periode van 2 jaar tot 31 augustus 2020. De huursom bedraagt € 3310,- per maand, btw vrijgesteld.

Krediet in rekening-courant Natuur en Milieu Overijssel heeft in januari 2010 een overeenkomst gesloten met het Nationaal Groenfonds te Hoevelaken inzake een geldlening in de vorm van een rekening-courant met een kredietlimiet van € 250.000.

De rekening-courant wordt uitsluitend aangehouden ten behoeve van geldtransacties, die in directe zin verband houden met de heroriëntatie en doorstart van Stichting Natuur en Milieu Overijssel. Het krediet wordt vanaf eind 2010 jaarlijks ingeperkt met € 27.778. Per balansdatum bedraagt dit krediet nul. Ter meerdere zekerheid van het opgenomen krediet heeft de Provincie Overijssel zich in februari 2010 garant gesteld, middels een akte van borgtocht voor een bedrag van maximaal € 250.000.

In 2019 is er geen gebruik gemaakt van bovengenoemd rekening-courantkrediet. Het RC krediet is per balansdatum beëindigd.

Gebeurtenissen na balansdatum

NMO heeft in het boekjaar 2020 te kampen met de gevolgen van het coronavirus. Dit kan voor NMO resulteren in een forse daling van de productiviteit. Dit kan vervolgens leiden tot een lagere opbrengstenstroom. Daarnaast is er een aanzienlijke kans dat de inkomende kasstroom verlaagd wordt doordat nieuwe subsidies beperkt verstrekt worden. Het bestuur heeft deze situatie onderkend en heeft maatregelen genomen om deze situatie het hoofd te bieden. Zo wordt een aanvraag gedaan voor de Noodmaatregel overbrugging voor behoud van werkgelegenheid. Daarnaast wordt een beroep gedaan op mogelijkheden voor uitstel van betaling van loonheffingen en is het bestuur in overleg getreden met de provincie Overijssel en andere organisaties als belangrijke opbrengstenbron. Deze maatregelen zijn voor het bestuur reden om te vertrouwen op duurzame voortzetting van de activiteiten. Derhalve is de jaarrekening opgesteld op basis van de continuïteitsveronderstelling.

5.7 Toelichting op de staat van baten en lasten

	Werkelijk	Begroot	Werkelijk
Baten	2019	2019	2018
Baten van particulieren(donatie en overig)	€ 500		€ 500
Baten van bedrijven	€ 2.313		
Baten van loterijorganisaties			
Baten van subsidies van overheden ⁷	€ 864.774	€ 320.000	€ 869.638
Opgenomen voorziening ⁸	€ 10.100		€ -10.100
Baten van verbonden org. z. winststreven ⁹	€ 184.822	€ 115.000	€ 152.690
Baten van andere org. z. winststreven	€ 33.182	€ 16.000	€ 41.852
Som van de geworven baten	€ 1.095.691	€ 451.000	€ 1.054.580
Baten als tegenprestatie levering prod/diensten		€ 1.025.833	€ 5.159
Projectinkomsten Provincie Overijssel	€ 191.962		€ 267.720
Projectinkomsten andere overheden	€ 126.762		€ 67.347
Projectinkomsten niet-overheden	€ 125.313		€ 33.709
Overige baten	€ 413	€ -	€ 265
Som van de baten	€ 1.540.142	€ 1.476.833	€ 1.428.780

⁷ Richtlijn 650 schrijft voor hoeveel subsidie meerjarig is. Van de Provincie Overijssel ontving NMO een subsidie van € 70.000,- voor het Groen Vrijwilligerswerk over 2019. Dit is onderdeel van een driejarige subsidie samen met Landschap Overijssel, vastgelegd in het besluit van 27 juni 2019, voor de jaren 2019 tot en met 2021.

⁸ Deze voorziening is bepaald op basis van de beoordeling van alle onderhanden projecten.

⁹ Van de Stichting Natuur en Milieufederaties ontving NMO een reguliere bijdrage van €118.000,- over 2019. Als extra projectbijdragen is een bedrag van €66.822,- toegekend over 2019. Deze stichting ontvangt gelden die de Nationale Postcode Loterij aan de gezamenlijke Milieufederaties beschikbaar stelt voor projecten. De voorwaarden voor de beneficiënt door de Nationale Postcode Loterij zijn opgenomen in de overeenkomst tussen de Stichting Nationale Postcode Loterij NV en Stichting De Natuur- en Milieufederaties. Een kopie hiervan is bij Natuur en Milieu Overijssel op te vragen. In 2015 is deze overeenkomst na evaluatie verlengd tot 2020. De reguliere bijdrage NPL wordt besteed in het jaar nadat deze zijn ontvangen. Aan het einde van het kalenderjaar worden de ontvangen middelen toegekend aan activiteiten van het volgende jaar.

Besteed aan doelstelling cf indeling CBF¹⁰	2019	2018
Voorlichting en bewustwording	€ 504.780	€ 530.741
Lobby en belangenbehartiging	€ 413.556	€ 476.229
Innovatie	€ -	€ 25.202
Overige	€ 589.312	€ 337.482
Som der lasten	€ 1.507.648	€ 1.369.654

¹⁰ Voor het erkenningspaspoort van het CBF wordt gewerkt met een vaste indeling naar doelstelling. Deze hebben we in overleg met het CBF vertaald naar onze werkwijze en als extra indeling opgenomen cf eisen CBF. Het verschil tussen de som der lasten cf CBF indeling en die in onze programma's is het bedrag bankkosten.

5.8.1 Toelichting lastenverdeling

Op grond van richtlijn 650 dienen de kosten van Beheer en Administratie als separate kostenpost in de jaarrekening zichtbaar te worden gemaakt. In onderstaande tabel is weergegeven op welke wijze de kosten van Beheer en Administratie aan de doelstellingen worden toegerekend.

Zie volgende pagina voor tabel.

De kosten zijn zoveel als mogelijk toegerekend aan de doelstellingen op basis van de urenregistratie. De directe projectkosten zijn rechtstreeks aan de doelstellingen toegerekend. Voor zover kosten niet direct zijn toe te wijzen aan de doelstellingen zijn deze verantwoord onder Beheer en Administratie. Dit betreft o.a. kosten van directie en ondersteuning, die niet rechtstreeks toegerekend kunnen worden aan de doelstellingen. De kosten van Beheer en Administratie zijn toegerekend aan de doelstellingen naar rato van de rechtstreeks toegewezen kosten (excl. directe projectkosten). De kosten van beheer en administratie zijn in 2019 13,2 % van de totale kosten, in 2018 was dat 15,4%.

Natuur en Milieu Overijssel hanteert de volgende normen voor de verschillende kengetallen, vastgesteld ism de landelijke NMF:

- kosten eigen fondsenwerving t.o.v. de baten uit eigen fondsenwerving	n.v.t.
- besteed aan doelstelling t.o.v. van de baten	100%
- besteed aan doelstelling (voor verdeling kosten beheer en administratie) t.o.v. de lasten	80%
- kosten beheer en administratie t.o.v. van de lasten	20%

5.8.1 Toelichting lastenverdeling (tabel)

Bestemming	Doel stellingen								Laaten Beheer en admie	Werkelijke lasten 2019	Begrote lasten 2019	Werkelijke lasten 2018
Lasten 2019	Landelijk gebied	Water	Energie	Voedsel en gezondheid	Circulaire economie	Stedelijk gebied	Educatie en bewustwording	Achterban en belangen behartiging				
Personeelskosten	€ 107.947	€ 21.893	€ 245.693	€ 81.830	€ 49.058	€ 89.669	€ 131.699	€ 117.035	€ 148.934	€ 993.758	€ 1.069.333	€ 974.060
Directe beheer en adm kosten	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ 20.861	€ 20.861	€ 23.500	€ 23.160
Publiciteit en communicatie	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -
Huisvestingskosten	€ 7.164	€ 1.453	€ 16.306	€ 5.431	€ 3.256	€ 5.951	€ 8.740	€ 7.767	€ 9.884	€ 65.952	€ 76.000	€ 65.761
Kantoor- en algemene kosten	€ 5.723	€ 1.161	€ 13.026	€ 4.339	€ 2.601	€ 4.754	€ 6.983	€ 6.205	€ 7.896	€ 52.688	€ 67.000	€ 51.808
Afschrijving	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ 11.082	€ 11.082	€ 11.000	€ 11.729
Uitbesteed werk	€ 32.446	€ 742	€ 50.783	€ 78.175	€ 424	€ 35.848	€ 132.864	€ 32.025	€ -	€ 363.306	€ 200.000	€ 243.135
Beheer en administratie	€ 153.280	€ 25.250	€ 325.808	€ 169.774	€ 55.338	€ 136.222	€ 280.286	€ 163.032	€ 198.658	€ 1.507.648	€ 1.446.833	€ 1.369.654
	€ 25.383	€ 5.148	€ 57.774	€ 19.242	€ 11.536	€ 21.085	€ 30.969	€ 27.521	€ -198.658			
Totaal	€ 178.663	€ 30.398	€ 383.582	€ 189.017	€ 66.874	€ 157.307	€ 311.254	€ 190.553	€ -	€ 1.507.648	€ 1.446.833	€ 1.369.654
Baten										€ 1.540.142	€ 1.476.833	€ 1.428.780
Besteed aan doelstellingen als percentage van de baten										98%	98%	96%
Besteed aan doelstellingen als percentage van de lasten										100%	100%	100%
Kosten B&A tov totale kosten									13,2%			

5.8.2 Toelichting lastenverdeling

	Werkelijk	Begroot	Werkelijk
	2019	2019	2018
Lasten			
Personeelskosten	€ 993.758	€ 1.069.333	€ 974.060
Publiciteit en communicatie	€ -		€ -
Huisvestingskosten	€ 65.952	€ 76.000	€ 65.761
Kantoor- en algemene kosten	€ 52.688	€ 67.000	€ 51.808
Directe Beheer en Administratiekosten	€ 20.861	€ 23.500	€ 23.160
Afschrijving	€ 11.082	€ 11.000	€ 11.729
Directe activiteitenkosten uitvoering projecten	€ 363.306	€ 200.000	€ 243.135
	€ 1.507.648	€ 1.446.833	€ 1.369.654
Personeelskosten			
Brutoloon	€ 760.670	€ 779.506	€ 694.829
Mutatie vakantiedagen	€ 4.780		€ 9.374
Werkgeverskosten sociale verzekeringen	€ 131.921	€ 133.326	€ 120.241
Werkgeverskosten pensioenfonds	€ 69.947	€ 74.501	€ 66.619
	€ 967.318	€ 987.333	€ 891.063
Reis- en verblijfkosten	€ 33.854	€ 35.000	€ 33.438
Wervingskosten	€ -	€ 3.500	€ 1.462
Deskundigheidsbevordering	€ 5.449	€ 16.000	€ 4.239
Verzuimrisicoverzekering	€ 9.156	€ 10.000	€ 9.722
Arbodiensten	€ 2.682	€ 2.500	€ 2.210
Overige personeelskosten	€ 43.623	€ 15.000	€ 64.257
	€ 1.062.082	€ 1.069.333	€ 1.006.392
Af: ontvangen ziekengeld	€ 68.324	€ -	€ 32.331
	€ 993.758	€ 1.069.333	€ 974.060
Gemiddeld aantal medewerkers in fte's	15,9		14,0
Gemiddeld aantal medewerkers	20		17,5

5.8.2 Toelichting lastenverdeling

De bezoldiging van de bestuurder is in 2019 als volgt:	
<i>Grondslag: CAO Welzijn en Maatschappelijke Dienstverlening</i>	
Specificatie	
<i>Naam</i>	M.H.Nijboer
<i>Functie</i>	Algemeen Directeur
<i>Dienstverband</i>	
<i>aard</i>	onbepaald
<i>uren</i>	36
<i>parttime percentage</i>	100%
	01-01 tm 31-12
<i>Bezoldiging in euro's</i>	
<i>Jaarinkomen;</i>	
<i>Brutoloon</i>	€ 77.680
<i>Individueel keuzebudget</i>	€ 9.789
<i>(vervangt vakantiegeld en eindejaarsuitkering)</i>	
<i>Variabel inkomen</i>	
Totaal Jaarinkomen	€ 87.469
<i>SV verzekeringslasten</i>	€ 10.956
<i>Pensioenlasten werkgever</i>	€ 9.689
<i>Belastbare vergoedingen</i>	€ 979
<i>Overige beloningen op termijn</i>	€ -
<i>Uitkering beëindiging dienstverband</i>	€ -
Totaal Overige lasten en vergoedingen	€ 21.623
Totaal bezoldiging 2019	€ 109.093
Totaal bezoldiging 2018	€ 102.738

Er zijn aan de bestuurder en de leden van de Raad van Toezicht geen leningen, voorschotten of garanties verstrekt. Deze beloning voldoet aan de regeling beloning directeuren van goede doelen ten behoeve van besturen en raden van toezicht van de brancheorganisatie Goede Doelen Nederland. De leden van de Raad van Toezicht ontvangen een vaste vergoeding van € 600,- per jaar. De leden die ook zitting hebben in een commissie ontvangen een vaste vergoeding van € 800,- per jaar. De voorzitter ontvangt een vaste vergoeding van € 1.000,- per jaar. Bij toe- of aftreden in het lopende jaar wordt de vergoeding naar rato uitbetaald. In 2019 is een totaal bedrag van € 4.200,- uitbetaald aan de Raad van Toezichtleden.

* Een BSD-score van 360 is vastgesteld door de Raad van Toezicht

5.8.2 Toelichting lastenverdeling

	Werkelijk	Begroot	Werkelijk
	2019	2019	2018
Huisvestingskosten			
Huur	€ 41.517	€ 43.000	€ 41.134
Leveringen en diensten	€ 19.430	€ 20.000	€ 18.984
Verhuizing/verbouwing			€ -
Overige huisvestingskosten	€ 5.005	€ 13.000	€ 5.643
Totaal	€ 65.952	€ 76.000	€ 65.761
Kantoor- en algemene kosten			
Kantoorbenodigdheden	€ 7.502	€ 11.000	€ 7.841
Telefoon- en internetkosten	€ 5.374	€ 7.500	€ 5.152
Porti- en vrachtkosten	€ 332	€ 2.000	€ 1.415
Druk/kopie/vormgeving	€ 1.977	€ 8.000	€ 4.650
Abonnementen/vakliteratuur	€ 6.372	€ 8.000	€ 5.542
Automatiseringskosten	€ 18.337	€ 18.000	€ 17.092
Overige kosten algemeen	€ 12.794	€ 12.500	€ 10.117
Totaal	€ 52.688	€ 67.000	€ 51.808
Directe beheer en administratiekosten			
Accountantskosten	€ 8.000	€ 12.000	€ 8.820
Administratiekosten	€ 5.471	€ 5.500	€ 4.879
Bestuurskosten/incl verg Raad van Toezicht ¹¹	€ 7.390	€ 6.000	€ 9.462
Totaal	€ 20.861	€ 23.500	€ 23.160
	Werkelijk	Begroot	Werkelijk
	2019	2019	2018
Afschrijving			
Afschrijving inventaris	€ 1.837	€ 2.500	€ 988
Afschrijving ICT	€ 9.245	€ 8.500	€ 10.741
	€ 11.082	€ 11.000	€ 11.729
Directe activiteitenkosten uitvoering projecten ¹²			
Drukwerk/kantoor	€ 5.185	€ 5.000	€ 9.691
Catering/campagne	€ 45.424	€ 30.000	€ 27.986
Materialen	€ 58.977	€ 15.000	€ 20.042
Inhuren derden	€ 253.721	€ 150.000	€ 185.416
Totaal	€ 363.306	€ 200.000	€ 243.135

¹¹ Raad van Toezichtleden ontvangen per jaar een vaste vergoeding zoals beschreven. De overige bestuurskosten betreffen wervingskosten en vergaderkosten in 2019.

¹² Deze kosten worden rechtstreeks aan de projecten doorberekend. De verschillen ontstaan doordat er in bepaalde projecten meer externe kosten zitten. Deze post is moeilijk van te voren te begroten, maar wordt lopende een project aangepast, en alleen opgenomen als er dekking is voor deze extra kosten binnen het project.

5.9 Werkelijk versus begroot resultaat

Op grond van richtlijn 650 dienen de kosten van Beheer en Administratie als separate kostenpost in de jaarrekening zichtbaar te worden gemaakt. In onderstaande tabel is weergegeven op welke wijze de kosten van Beheer en Administratie aan de doelstellingen worden toegerekend.

Er is een positief resultaat gerealiseerd van		€ 31.532	
Begroot was een resultaat van		€ 30.000	
		€ 1.532	
	Baten, gerealiseerd	€ 1.540.142	
	Baten, begroot	€ 1.476.833	
	Verschil		€ 63.309
	Lasten, gerealiseerd	€ 1.507.648	
	Lasten, begroot	€ 1.446.833	
	Verschil		€ 60.815
	Saldo verschil met begroting		€ 2.493

5.10 Controleverklaring

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur en de raad van toezicht van de Stichting Natuur en Milieu Overijssel

Schrevenweg 3-9
8024 HB Zwolle
Postbus 1509
8001 BM Zwolle

T (038) 303 21 40
zwolle@vanreeacc.nl
www.vanreeacc.nl
KvK nr. 08107895

A. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2019

Ons oordeel

Wij hebben de in dit rapport opgenomen jaarrekening van Stichting Natuur en Milieu Overijssel te Overijssel gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Natuur en Milieu Overijssel per 31 december 2019 en van het resultaat over 2019 in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende instellingen.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2019;
2. de staat van baten en lasten over 2019; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Natuur en Milieu Overijssel zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Benadrukking van aangelegenheden omtrent de continuïteit

Het coronavirus heeft ook invloed op Stichting Natuur en Milieu Overijssel. Op pagina 50 van de toelichting op de jaarrekening is door het bestuur toegelicht wat de impact van het virus op NMO reeds is geweest en met wat voor impact het verder nog rekening houdt. Ook is toegelicht welke maatregelen het management al heeft genomen en welke maatregelen het voornemens is nog te nemen, waarbij ook is

aangegeven van welke door de regering beschikbaar gestelde faciliteiten het verwacht gebruik te maken.

Wij hebben de uiteenzetting van de situatie en de hierbij behorende onzekerheden beoordeeld en zijn van mening dat dit gegeven de situatie een adequate toelichting is. Doordat er onzekerheid is over wat de uiteindelijke economische impact van het coronavirus zal zijn, spreekt er ook onzekerheid uit deze toelichting.

Op grond van de door ons uitgevoerde werkzaamheden en de verkregen controle-informatie zijn wij van mening dat, rekening houdend met de onzekerheden die er op het moment van afgifte van deze controleverklaring zijn, de organisatie de situatie in haar jaarrekening goed toelicht en haar jaarrekening terecht opmaakt op basis van continuïteit in overeenstemming met het verslaggevingsstelsel.

Rekening houdend met deze situatie hebben wij - in lijn met de controlestandaarden - een goedkeurend oordeel over de jaarrekening verstrekt in deze controleverklaring.

B. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit het bestuursverslag;

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat. Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de controle of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie in overeenstemming met RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende instellingen.

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende instellingen. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van

de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel. Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden en ethische voorschriften, de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;

- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur en de raad van toezicht onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Zwolle, 14 april 2020

Van Ree Accountants

w.g.

R. van der Weerd MSc

Registeraccountant

Bijlages

Bijlage 1: Begrote exploitatierekening

Omschrijving	Begroting	Begroting	Werkelijk
	2019	2018	2018
Baten.			
Subsidie Provincie Overijssel	€ 320.000	€ 70.000	
Overige subsidies en inkomsten	€ 16.000	€ 66.000	€ 1.276.315
De Natuur- en Milieufederaties	€ 115.000	€ 115.000	€ 152.690
Nog te acquireren	€ 1.025.833	€ 1.054.071	
	€ 1.476.833	€ 1.305.071	€ 1.429.005
Lasten.			
Personeelskosten	€ 1.069.333	€ 945.271	€ 974.060
Huisvestingskosten	€ 76.000	€ 70.000	€ 65.761
Algemene kosten	€ 101.500	€ 89.800	€ 87.478
Activiteitenkosten projecten	€ 200.000	€ 200.000	€ 243.135
Resultaat	€ 30.000	€ -	€ 58.570
	€ 1.476.833	€ 1.305.071	€ 1.429.005

Bijlage 2: Overzicht betalingen 2019 Stichting de Natuur en Milieufederaties

Omschrijving	Bedragen
NPL bijdrage vrij besteedbaar 2019	€ 118.000
Bijdrage CNK	€ 2.500
PR1910 cir economie	€ 960
PR1902 voorschot	€ 1.160
PR1901 Energie	€ 1.000
PR1818 WOL	€ 1.200
Part coalitie voorschotten	€ 34.400
Port houders uren	€ 2.000
PR1604 WOL	€ 12.215
PR1911 voorschot Energietuinen	€ 50.000
PR1810	€ 10.040
Acquisitie Energietuinen 2018	€ 4.960
WOL	€ 4.000
DB NMF 2018	€ 11.520
Totaal	€ 253.955

Bijlage 3: Personeel

Medewerkers in en uit dienst:

Medewerkers uit dienst:

- Marlous Goeman, Projectleider Energie en Duurzaamheid
- Thomas van Slobbe, Adviseur Binding en Fondsenwerving

Medewerkers in dienst:

- Hannelore Börger, Projectleider Educatie en Communicatie
- Ilse Jansen, Projectmedewerker Educatie en Communicatie
- Wendy Oude Vrielink, Projectleider Duurzaamheid en Energie

Op 31 december 2019 waren de volgende medewerkers in dienst:

- Peter Adema, Adviseur Communicatie en IVN-Consulent
- Gerda van den Berg, Secretaresse
- Astrid Beuker, Grafisch vormgever
- Hannelore Börger, Projectleider Educatie en Communicatie
- Leander Broere, Projectleider Ruimtelijke Ordening
- Annelies van der Blij, Educatie voor Duurzame ontwikkeling
- Maarten van Dongen, Projectleider Circulaire Economie
- Rebecca Geeraert, Projectmedewerker Educatie voor Duurzame Ontwikkeling
- Sylvia ter Heegde, Financiën en Control
- Loet van der Heijden, Projectleider Energie en Duurzaamheid
- Ilse Jansen, Projectmedewerker Educatie en Communicatie
- Daniëtte Kisjes, Secretaresse
- Livia Leysen, Adviseur Communicatie en PR
- Matthijs Nijboer, Directeur
- Wendy Oude Vrielink, Projectleider Duurzaamheid en Energie
- Ruud Pleune, Projectleider Natuur, Landschap en Landbouw
- Willem Seine, Projectleider Water, Voedsel en Energie
- Alma Streefkerk, Projectleider Educatie voor Duurzame Ontwikkeling
- Martijn Wubbolts, Projectmedewerker Ruimtelijke Ordening en Natuur
- Annefloo Zuurbier, Projectleider Educatie voor Duurzame Ontwikkeling

Bijlage 4: Aangesloten groepen

Gemeente Almelo

- IVN Almelo
- KNNV Twenthe
- Nivon Almelo

Gemeente Borne

- Natuur en Milieuraad Borne

Gemeente Dalfsen

- Het Levende Dorp

Gemeente Deventer

- Natuur en Milieuvereniging Bathmen
- KNNV Deventer
- IVN Deventer
- Stichting Groen en Mens
- Deventer Bomenstichting
- Stichting Natuurboeren
- Vogelwerkgroep De IJsselstreek
- Zorgtuin de Molenenk
- Stichting De Groene Knoop
- Stichting Kleinschalig Landschap

Gemeente Dinkelland

- Heemkunde Denekamp
- Stichting Natuur en Milieu Ootmarsum
- Heemkunde Weerselo
- Natura Docet Wonderryck Twente

Gemeente Enschede

- KNNV Enschede
- IVN Enschede
- Nivon Enschede
- Vereniging Vrienden van de Twentse Welle
- Stichting Houd Driene Groen
- Stichting Natuur en Milieuraad Enschede
- VMDLT

Gemeente Haaksbergen

- IVN Haaksbergen
- Stichting Natuur en Milieu Haaksbergen

Gemeente Hardenberg

- Natuuractiviteitencentrum De Koppel
- IVN Hardenberg-Gramsbergen
- Weidevogelbescherming Avereest
- Natuurwerkgroep De Reest

- Stichting Natuurbehoud Noordoost Overijssel
- Stichting Das en Vecht
- Stichting Bollenteelt Hardenberg

Gemeente Hellendoorn

- Centrum voor Natuur en Milieu Educatie
- IVN Hellendoorn-Nijverdal
- Stichting Milieuraad Hellendoorn
- Vogelwerkgroep Midden-Overijssel

Gemeente Hengelo

- Stichting Natuur en Milieuraad Hengelo
- IVN Hengelo
- Nivon Hengelo

Gemeente Hof van Twente

- Stichting De Groene Hof
- Nivon Goor
- IVN Markelo
- IVN Diepenheim

Gemeente Kampen

- Natuurvereniging IJsseldelta

Gemeente Losser

- IVN Losser

Gemeente Oldenzaal

- IVN Oldenzaal
- Stichting Milieuoverleg Oldenzaal
- Nivon Oldenzaal

Gemeente Olst-Wijhe

- IVN De Grutto Olst-Wijhe

Gemeente Ommen

- Vereniging Natuur en Milieu De Vechtstromen
- Plaatselijk Belang Witharen

Gemeente Raalte

- IVN Raalte

Gemeente Rijssen-Holten

- VN Rijssen

Gemeente Staphorst

- Natuurbeschermingsvereniging IJhorst-Staphorst

Bijlage 4: Aangesloten groepen

Gemeente Steenwijkerland

- KNNV De Noordwesthoek
- IVN Noordwest Overijssel
- Natuur en Milieuplatform Steenwijkerland
- Stichting Natuurlijk Jonen

Gemeente Twenterand

- KNNV Vriezenveen
- Stichting Milieuraad Den Ham-Vroomshoop
- Stichting Engbertsdijksevenen

Gemeente Wierden

- Stichting Natuur en Milieu Wierden

Gemeente Zwolle

- IVN Zwolle
- KNNV Zwolle
- Milieuraad Zwolle
- Nivon Zwolle
- Avifauna Zwolle
- Resto Van Harte Zwolle
- A Rocha Zwolle

Provinciaal/regionaal

- Het Oversticht
- Landschap Overijssel
- Sluispoort Zwartsluis

Landelijk

- Ravon

Bijlage 5: Overzicht van de door ons georganiseerde evenementen

Overzicht van de door ons georganiseerde evenementen						
Datum	Naam activiteit	Aantal deelnemers	Locatie met plaatsnaam	Projectleider		
1/16/2019	Aanvraagmoment NLDoe Groene Loper Zwolle	40	t Hofhuys, Zwolle	AS		
1/24/2019	Starbijezenkomst Adviseurs van de Toekomst - Ruimte voor de Vecht	15	Dijkmoment, Zwolle	AS		
1/31/2019	Starbijezenkomst Adviseurs van de Toekomst - Nieuwe Energie Overijssel	35	Buitencentrum Sallandse Heuvelrug	AS		
7-2 2019	Kennifestival Lokale Energie Overijssel+Energy Pitch	175	Enexis, Zwolle	LVDH		RTV-Oost groene Oosten, Stentor
2/9/2019	Wroetvarkens - eerste pilotbijezenkomst	10	Boerderij familie Bruns, Saasveld	RP / RG		
13-2 2019	Groene Loper Losser Oldenzaal	35	Dorpshuis, De Lutte	LvdH		Tubantia, h-a-h en lokale radio
3/2/2019	1eVerdiepingsdag Werkplaats voedselbossen	50	Nijverdal	PA		
3/5/2019	Bijpraatsessie Klimaat	210	Burgerweeshuis Deventer	TvS		
3/13/2019	Vooroverleg Engbertsdijkvenen	8	Kruidentuin, Vriezenveen	RP		
3/13/2019	Starbijezenkomst Smakelijke Moestuinen (kinderopvang)	20	? (zwangerschapsverlof)	AS		
3/13/2019	Boomfeestdag	150	Deventer verschillende locaties	PA		
3/15/2019	Groene NLDoe (Groene Loper Zwolle)	650	27 locaties in Zwolle	AS		
3/27/2019	Onderteking Intentieverklaring Ommersmars	80	Ommersmars, Ommen	RP		
april	Moestuinzadenactie Jong Leren Eten			Rebecca/An- nelies		
4/3/2019	Training bijengastdocenten (deel 1)	35	Het Noaberhuus, Hellendoorn	RG		
4/4/2019	Energiecafe Twente	25	Energie cooperatie Enschede	lvdH		nee, directe uitnodiging
4/8/2019	Locatiebezoek Het Reevediep (expeditie vrijwilligers)	15	Het Reevediep, Kampen	RG / AvdB		
4/10/2019	Training bijengastdocenten (deel 2)	35	Het Noaberhuus, Hellendoorn	RG		
4/12/2019	Locatiebezoek Het Kamperriet (expeditie vrijwilligers)	8	Het Kamperriet, Genemuiden	RG		
4/12/2019	Doe en Leernetwerk Groene Steden en Dorpen	20	Stadslab, Almelo	Willem		
4/24/2019	Bloemenlint Zwolle	1500	110 locaties in Zwolle	AS		
5/13/2019	Bijenbijezenkomst gemeenten	20	Gemeentehuis, Dalfsen	RP		veel: rtv-oost, lokale en regio- nale bladen en rtv's

Bijlage 5: Overzicht van de door ons georganiseerde evenementen (vervolg)

Datum	Naam activiteit	Aantal deelnemers	Locatie met plaatsnaam	Projectleider	
5/20/2019	Participatietafel natuurinclusief bouwen Enschede	18	Livio Verpleeghuis De Cromhoff, Enschede	MN / RG	
23-5 2019	e-Battle eindevent	90	Hogeschool VIAA, Zwolle	LvdH	Stentor en lokale bladen Dalfsen, filmpje
5/23/2019	Eindevenement Adviseurs van de Toekomst - Nieuwe Energie Overijssel	350	Provinciehuis, Zwolle	AS	
5/24/2019	Eindevenement Adviseurs van de Toekomst - Ruimte voor de Vecht	250	Provinciehuis, Zwolle	AS	
5/24/2019	IVN Ledendag	70	Deventer	PA	
mei/juni	15 expedities Reevediep	328	Reevediep Kampen	RG / AvdB	
6/4/2019	Participatietafel natuurinclusief bouwen Borne	18	Erve Hondeborg, Zenderen	MN / RG	
6/5/2019	Inspiratiedag Jong Leren Eten in de kinderopvang	50	De Maathoeve, Heeten	AS	
6-06 2019	Kennis sessie 'Hoe krijg je mensen mee'	30	Wilgenwaard, Nijverdal	LvdH	interne bijeenkomst
6/10/2019	Energietop Kampen bewonersavond	60	Kampen	WOV	
6/11/2019	Energietop Kampen ondernemers en initiatieven	30	Kampen	WOV	
6/11/2019	Energietop Kampen raadsavond	30	Kampen	WOV	
6/20/2019	Doe en Leernetwerk Groene Steden en Dorpen	45	Urbanus, Zwolle	Willem	
6/24/2019	Bijeenkomst Wroetvarkenboeren en vrijwilligers	20	Boerderij familie ter Keurs, Zenderen	RP / RG	
6/24/2019	Informatiebijeenkomst Tiny House - Nieuwe natuur	50	Provinciehuis, Zwolle	PA	
6/24/2019	Projectweek Duurzaamheid VMBO Talentstad	100	Talentstad, Zwolle	MvD / RG	
7/2/2019	Aanvraagmoment Groene Burendag (Groene Loper Zwolle)	60	Buurtuin naast revalidatiecentrum Vogellanden	AS	
7/11/2019	tweede info bijeenkomst Tiny House -Nieuwe natuur	30	Provinciehuis, Zwolle	PA	
7/13/2019	2eVerdiepingsdag Werkplaats voedselbossen	30	Lievelede	PA	
29-8 2019	Bijeenkomst zwerfafval	25	Noord, Enschede	LVDH	interne bijeenkomst
9/14/2019	3eVerdiepingsdag Werkplaats voedselbossen	25	Markelo	PA	
9/16/2019	Terugkomavond Deelcontainer Twente	20	Landgoed Algoed, Hengelo	MvD/Angelien H.	NMO was mede-organisator vanuit opdracht Twente Milieu

Bijlage 5: Overzicht van de door ons georganiseerde evenementen (vervolg)

Datum	Naam activiteit	Aantal deelnemers	Locatie met plaatsnaam	Projectleider	
9/20/2019	Water Doedag 2019	60	Bezoekerscentrum de Wheem, Balkbrug	AZ / RG	
9/24/2019	Themabijeenkomst Circulair Huishouden	30	Technieklab, Deventer	MvD	
9/28/2019	Groene Burendag (Groene Loper Zwolle)	1000	46 straten in Zwolle	AS	
okt	Bijeenkomst greenhub windesheim	8	Natuur en Milieu overijssel	PA	
10/9/2019	Aftrap Circulair ambachtsnetwerk Zwolle	55	Kringloop Zwolle - Zuid, Zwolle	MvD	
10/10/2019	Voorleesactie - feestelijk moment	100	IKC De Werkschuit, Zwolle	AZ / RG	
14-10 2019	Energiebroedplaats Ommen 1	65	De Koeksebelt, Ommen n	LvdH	lokale radio/ tv, en lokale huis-aan huis
17-10 2019	Energie cafe Overijssel	20	Dorps huis, Marienheem	LVDH	interne bijeen- komst
26-10 2019	Nacht van de Nacht De Haere	150	De haere Olist	LVDH	daarnaast op ong 25 locaties in Overijssel. Totaal ong. 3.000
nov	Bloembollenactie scholen Zwolle (Groene Loper Zwolle)	5000	27 scholen uit Zwolle	AS	
11/4/2019	Energiebroedplaats Ommen 2	10	De Koeksebelt, Ommen n	LvdH	idem
11/5/2019	Scholing Groene Visite	13	Ulebelt Deventer	HB	
11/6/2019	Inspiratiedag Jong Leren Eten in de kinderopvang	40	Kas van Kaat, Zwolle	AS	
11/12/2019	Doe en Leernetwerk Groene Steden en Dorpen	35	Fermerie, Deventer	WS/AS	
11/30/2019	4eVerdiepingsdag Werkplaats voedselbossen	40	Lettele	PA	
12/2/2019	Partnerbijeenkomst WaardeRing	25	Stadhuis, Zwolle	MvD	
12/3/2019	Ontwerpatelier Verduurzaming Marssteden	18	Boermarkte, Enschede	MvD	was niet "pub- liek", maar ook geen vergade- ring
12/11/2019	DLV IVN	30	Nijverdal	PA	
12/17/2019	Denktank NME-visie gemeente Zwolle	10	Kantoor NMO	AS	
?	Training docenten Natuurlijk Buitenspelen	?	?	Ilse/Annelies	
maart - nov	8 daagse ontwerpcurcus Voedselbossen	25	Hengelo, Kampen, Raalte	PA	

Bijlage 6: Rooster van aftreden Raad van Toezicht

■ Benoeming
■ Herkiesbaar
■ Niet herkiesbaar

	Benoeming	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
Martijn Dadema	1-nov-18																
Dirk Getkate	26-oct-16																
Hans de Jong	1-oct-18																
Bert Vroon	11-dec-13																
Marianne Langeslag	19-sept-12																
Anneke Beukers	16-sep-19																
Victor van Dijk	16-sep-19																

Natuur en Milieu Overijssel

Assendorperdijk 3
8012 EG Zwolle
038-4250960

info@natuurenmilieuoverijssel.nl
www.natuurenmilieuoverijssel.nl

